Dr. Rudolf Maixner

KNJIŽEVNI DODIRI I VEZE ANTUNA SORGA-SORKOČEVIĆA

O Antunu Sorgu-Sorkočeviću[1] pisano je kod nas prilično mnogo. Lujo Vojnović je u svom »Padu Dubrovnika« prikazao njegovu historijsku ulogu poslanika kod Napoleona – poslanika, čije vjerodajnice nikad nisu bile prihvaćene – i dao niansirani portrait njegova nestalnog rodoljublja, koje se međutim kasnije, u starosti i tuđini, iskristaliziralo. Božidar Kovačević je u »Srpskom književnom glasniku« (1926) i u »Književnosti« (1950) dao zaokružen essay o Sorkočeviću kao predstavniku slobodne misli među dubrovačkom vlastelom pod konac republike. Kovačević je iscrpnije nego Vojnović iskoristio korespondenciju Antunovu s Nikom Pozza-Sorgo i s Tomom Bassegli, a neka je pisma iz te korespondencije objelodanio u cjelini ili u sadržaju (»Strani pregled«, 1929). Sada je korespondencija Sorgo-Pozza, zajedno s onom iz arhiva Bassegli i Bassegli-Gozze, potpuno pristupačna u dubrovačkom Državnom arhivu, pa se iz golemog skupa pisama, zajedno s proučavanjem Antunovih objavljenih francuskih spisa, dobivaju elementi za podrobniju analizu njegovih književnih dodira i veza u domovini i u inozemstvu. Te kontakte, koji su zajedno s povjesnim događajima utjecali na oblikovanje Sorkočevićeve ličnosti, pokušat ćemo prikazati u ovom članku.

*

Prvi, koji je uplivao na intelektualni razvoj mladog Antuna, bio je njegov stric *Miho Sorkočević*, poznati dubrovački književnik, koji je po smrti njegova oca Luke, koji se skončao 1789., preuzeo brigu za odgoj četrnaestgodišnjeg dječaka. Ako se apstrahira od oduševljenja za klasične jezike, može se reći, da je Antun od Miha preuzeo ono, što je osnovno u njegovu odnosu prema književnosti i umjetnosti, a to je

[1] Ima još dva hrvatska oblika tog imena: jedno je Sorgoević, kako se potpisivao Antunov stric Miho, a drugo je Sĕrković, pod kojim mu je imenom Bruerović uputio poslanicu.

diletantizam. Akademija talijanskog tipa, kakvu je Miho osnovao u Dubrovniku s kratkotrajnim uspjehom 1793.,[2] ostala je i Antunu uzorom. Za takvu se akademiju zalagao pod francuskom upravom, a u Francuskoj, kamo se preselio, on se također, sred salonskih recitacija i čavrljanja, iživljavao u takvom amateurskom paljetkovanju po njivama književnosti i erudicije.

Nakon školovanja u Dubrovniku Antun je, zacijelo na Mihovu inicijativu, pošao u Rim, gdje ga je nadzirao Dubrovčanin *Benedikt Stay*. Taj rimski boravak mora da je uslijedio g. 1797–8. Među Antunovim pismima Tomu Basseglju nalazi se naime jedno, nepotpisano, u kome se govori o revoluciji u Rimu te se veli, da je ona »un prodotto de'Francesi, addossatto all'imprudenza del Papa«,[3] a taj se događaj zbio 28. XII. 1797. S *Tomom Basseglijem* (1756–1806), o čijem se školovanju u Italiji i Švicarskoj bio brinuo Fortis i koji je sam napisao francuski spis o reformi dubrovačke republike,[4] bio je Antun i kasnije u vezi. Njemu je 1. VII. 1806. uputio iz Pariza svoje znamenito pismo sa savjetima o držanju vlastele nakon ulaza Lauristinovih četa u Dubrovnik.[5]

Još nekoliko godina prije toga Antun je stupio u vezu s Mihovim prijateljima Splićaninom *dr. Julijem Bajamontijem* i Talijanom *Fortisom*, koji je tada naizmjence živio u Padovi, gdje je bio član akademije, i u Veneciji. Sačuvana korespondencija u Bajamontijevoj ostavštini u Splitu[6] daje dosta pregledan uvid u te veze. Još 1791. mladi Antun zahvaljuje Bajamontiju na spisu »Della famiglia Sorgo«[7] te obećaje, da će se ugledati u svoje pretke, koje je Bajamonti glorificirao. Kako je Bajamonti bio i kompozitor, Antun se s njime dopisivao i o glazbi, što se spominje u pismu od 22. VIII. 1794. Slijedeće godine (25. IV.) preporuča Antun kazališnu družinu Garignani, koja je iz Dubrovnika krenula u Split, a ujedno mu šalje jednu svoju »harmoničku produkciju« (»Tantum ergo«), koju je Bajamonti laskavo ocijenio u svom odgovoru.[8] Kad je Miho krenuo u Italiju (1796) i odanle, na Fortisov nagovor, u Pariz, gdje je umro 23. XI. 1796., i budući da je Fortis prekinuo svoje dopisivanje s Bajamontijem,[9] ovaj se obraćao Antunu, da preko njegova strica dobije vijesti o Fortisu. U Antunovim pismima Bajamontiju od 20. VIII. i 9. XII. 1796. doista se govori o putovanju strica Miha, koji se posljednji put bio javio iz Basela. Za njegovu se smrt doznalo

[2] v. R. Maixner, O akademiji Miha Sorkočevića (Građa 23).

[3] U Državnom arhivu u Dubrovniku.

[4] v. L. Vojnović, La Révolution française vue de l'Adriatique (»La Révolution Française«, 1937) i M. Deanović, Anciens contacts entre la France et Raguse, Bibl. de l'Institut Français de Zagreb, 1950, 73–74.

[5] Tekst tog pisma objavio je B. Kovačević (Strani pregled III, 1–2).

[6] Danas u Arheološkom muzeju u Splitu. Sadržaj je većine pisama Bajamontija i njegovih pisama drugima (prema sačuvanim konceptima) objavio u hrvatskom prijevodu I. Milčetić, u Radu 192.

[7] U šest pisama datiranih s 15. IX. 1791, v. Milčetić op. cit. str. 158.

[8] Milčetić, op. cit. str. 218.

[9] v. R. Maixner, O Fortisu kao francuskom piscu (Anali hist. Instituta u Dubrovniku, knj. 2).

u Dubrovniku dosta kasno, jer je Fortis pisao o tome iz Pariza 24. XI. u Mletke Roku Bonfiolu,[10] a ovaj je po tom obavijestio Dubrovčane, dok je Bajamonti tek u veljači 1797. dobio od Antuna potvrdu o tome događaju.

Što se Fortisa tiče, on je jamačno upoznao Antuna još kao dijete prigodom svojih posjeta u Dubrovniku, a zacijelo se vidio s njime i kasnije prigodom Antunovih putovanja u Italiji, prije polovice 1796. to jest prije nego što je Fortis otišao u Pariz. Kad se Fortis vratio u Italiju polovicom 1800. te dobio mjesto prefekta knjižnice u Bologni i stalnog tajnika Talijanskog instituta, susret s Antunom bio je znatno olakšan, jer je Antun u travnju 1800. prešao u Italiju i boravio većinom u Veneciji. Te je godine Sorkočević išao i u Padovu, gdje je govorio sa slavnim *Melkijorom Cesarottijem*, Fortisovim znancem i prevodiocem Ossiana na talijanski.[11] Potvrdu Sorkočevićeve veze s Fortisom nalazimo u to doba u činjenici, da je Fortis 4. VIII. 1803. u Bologni poklonio Antunu za njegovu kućnu knjižnicu rijedak primjerak Zlatarićeve »Elektre«, tiskane 1597. u Mlecima kod Alda.[12]

Kao mladić u Dubrovniku Antun je mnogo drugovao s *Markom Bruère-Bruerovićem*, sinom francuskog konzula i hrvatskim pjesnikom, koji je i sam bio u francuskoj konzularnoj službi. Antunov vršnjak, roden otprilike 1775., odgojen u Dubrovniku, kamo je iz Francuske dospio kao dječak od 7–8 godina, a odakle je došao u Francusku tek 1817., Bruerović je izvan Dubrovnika boravio dulje ili kraće samo u Ankoni, Carigradu, Travniku i Skadru, ali veze s Dubrovnikom nikad nije prekinuo. Po svojim sklonostima i nazorima taj Francuz je tada bio u Dubrovniku najznatiji predstavnik narodne književnosti i otpora protiv duhovnog robovanja inozemstvu. Njegova satira, u kojoj ustaje protiv opće sklonosti napuštanja hrvatskog jezika, značajna je u tom pogledu isto tako kao i sve one njegove pjesme, u kojima dokazuje Dubrovčanima da ne trebaju ići van domovine, a strancima (na pr. Poljaku Sapiehi) da je u Dubrovniku ipak najbolje. Unatoč suprotne službene politike, koju je zastupao kao predstavnik Napoleonove Francuske, Bruère je dakle izraziti dubrovački lokalni patriot.

Njegovo se prijateljevanje s Antunom ogleda jednako u mladosti kao i u zreloj dobi, kad su se obojica našli u Francuskoj. Za sada ćemo se ograničiti na prvu, dubrovačku fazu tog prijateljstva.

Najstarija Bruerovićeva pjesma posvećena Antunu je zacijelo poslanica u kojoj Marko traži utjehu povodom smrti njegove majke: »Prijatelju Ante pobratime – Što te nije meni u žalosti?« Smrt Markove majke, koja je došla u Dubrovnik iz Francuske s ocem René-Charlesom

[10] v. Ž. Muljačić, Iz korespondencije A. Fortisa, Građa 23, str. 120.

[11] Antunovo pismo Niku Pozza, bez dat. (u Drž. arhivu u Dubrovniku).

[12] Danas u knjižnici Jugoslavenske akademije. Osim Fortisove donacije upisane su i kasnije: iza Antuna naslijedio je knjigu njegov nećak Lukša Gučetić, koji ju je 1849. u Dresdenu predao A. T. Brliću, da je ponese u Zagreb kao dar Narodnoj knjižnici.

Bruère-Desrivaux g. 1772., mora da je uslijedila najkasnije negdje početkom posljednjeg desetljeća 18. st. ako imamo na umu obavijest austrijskog izaslanika Vlatkovića, koji je prigodom svog posjeta Dubrovniku 1805. zabilježio, da René-Charles već dvadesetak godina živi s udovicom Descarneaux (des Carneaux) iz Marseillea.[13]

Nekoliko godina kasnije Bruère je uputio Antunu poslanicu prigodom njegove odluke, da ode u Napulj zbog nauka. Istaknuvši svoje načelno gledište, da Dubrovčanima nije potrebno po svijetu »tražiti bolje«, Marko ipak završava utješnom konstatacijom, da Antuna preko mora vodi »krepka želja znanja svakojaka«, pa mu kliče, neka ide na put, ali neka se vrati »bolji i još izvrsniji«. Iz dubrovačke je također periode ulomak francuske pjesme Antunu, koji je objavio Medo Pucić u III. svesku »Dubrovnika«, u uvodu zbirci Bruerovićevih hrvatskih pjesama.[14] Te dvije strofe su međutim važnije za Bruèrea, jer obaraju hipotezu L. Vojnovića, da je Bruerović zaboravio francuski, dok kao podatak o vezi Bruère-Sorkočević znače samo toliko, da je Antun u to doba već dovoljno znao francuski,[15] da mu je Marko mogao pjevati i u *jednom* »koketnijem *jeziku*« i odreći se »*indiskretne iskrenosti* slovinskog jezika«.[16] Peta sačuvana Bruèreova pjesma Antunu Sorkočeviću, kolenda iz g. 1820., odnosi se na pariški boravak Antuna, pa će o njoj kasnije biti govora.

U društvu Antuna i Bruèrea bilo je još nekoliko Dubrovčana, koji su se više manje bavili knjigom. U svojoj kolendi ispjevanoj u Parizu 1820. Bruerović je spomenuo te drugove. To su: *Niko Pozza-Sorgo*, *Palo Gozze* (kasnije Bassegli-Gozze) i doktor *Higja*. Prva dvojica bili su kao i Antun veliki putnici i oduševljeni »Parižlije«, ali prema književnosti su se odnosili više kao čitaoci, čiji je interes za književne novosti Antun nastojao zadovoljiti u svojim pismima, kao što ćemo kasnije vidjeti. Treći iz tog kola dr. Đuro Higja (1752–1833) je prevodilac Virgila i Horaca na hrvatski. Kasnije, kao dubrovački »maire«, Antun je intervenirao za Higjinu porodicu kod Nika Pozza, koji je tada bio u Marmontovu glavnom stanu.[17]

Ovamo treba pribrojiti i Poljaka kneza *Aleksandra Sapiehu* (1773–1812), čiji je boravak u Dubrovniku zainteresirao i emisara austrijske

[13] v. T. Matić, Izvještaj austrijskog političkog emisara o Dubrovniku i njegovu balkanskom zaledu iz g. 1805. (Starine 37, str. 180).

[14] Marko Bruère Dérivaux, pěsnik slovinski u Dubrovniku, saobćio Medo Pucić (Dubrovnik, Cvět narodnoga književtva sv. III. za god. 1851, Zagreb 1852).

[15] v. J. Dayre, Marc Bruère Desrivaux, Annales de l'Inst. Franç. de Zagreb, 18–19, 1941.

[16] »Mais du slave à l'indiscrète – Sincérité renonçant – D'une langue plus coquette – Je veux prendre ici l'accent«. – Ž. Muljačić našao je u Dubrovniku još jednu francusku pjesmu M. Bruèrea, napisanu u oči njegova odlaska u Travnik 1793., u kojoj se oprašta od dubrovačkih znanaca, a u prvom redu od Antuna, koga ovako apostrofira: »Antoine de Sorgo – Mon très gracieux ami« (v. Nouvelles données sur M. B. D.«, Ann. de l'Inst. Franç. de Zagreb, 1953–54).

[17] v. Antunovo pismo Niku Pozza, 13. XII. 1810 (u Drž. arhivu u Dubrovniku).

policije kanonika Vlatkovića.[18] Sapieha je stigao u Dubrovnik 17. XI. 1804. U svojim pismima spominje, da je među ostalima drugovao s Antunom Sorgo, za koga veli, da je bogat i da posjeduje najljepši ljetnikovac. O Novoj Godini 1805. priredili su mu kolende Marko Bruère i Antun Sorgo.[19]

G. 1805. otputovao je Antun u Pariz, na vlastitu pobudu, iako je kanonik Vlatković izvijestio, da je to bila politička misija i da mu je dubrovački senat povjerio, da u Parizu razglasi »theils schriftlich theils mündlich« sve što Rusija čini u onim krajevima (t. j. u Bosni, Crnoj Gori i t. d.).[20] Vlatković također veli, da je Antun dva puta bio primljen od Napoleona (»zweymal dem Kaiser der Franzosen vorgeführt und jedesmal gnädigst aufgenommen worden sey«), kako je to Antun pisao Tomu Bassegli u Dubrovnik. Antunu je te audijencije pribavio Napoleonov tumač za turski jezik *Bračević* (Damnjan, 1770–1830).[21] Vlatković veli, da je to bilo pred dva mjeseca, a kako mu izvještaj nosi datum 29. VIII., bilo je to svakako u prvoj polovici 1805. Službenu misiju i položaj poslanika u Parizu dobio je međutim Antun tek zaključkom senata od 11. XII. 1806. i to »per necessità«, jer senat nije našao nikog prikladnijeg, a Antun je i onako tada bio u Parizu.[22]

Diplomatski posao, koji mu je bio povjeren, nije Antuna zaokupio u velikoj mjeri. Ako je po Talleyrandovim riječima tajna uspješne diplomacije u tome, da se nikad ne pokaže previše revnosti (»pas trop de zèle!«), onda je Antun bio savršen diplomat, jer je volio ostati u Parizu, nego da traži Napoleona po bojištima istočne Prusije, kako mu je to savjetovao dubrovački senat. Time doduše nije poslužio interesima republike, koje je propast možda već bila neotkloniva, ali je sebi osigurao dokolicu potrebnu za više oduševljena nego učena etimologijska istraživanja.

G. 1805. utemeljio je u Parizu francuski učenjak *Eloi Johanneau* (1770–1851) »Keltsku Akademiju« (Académie Celtique) te je i sam izdao zbirku »Monuments celtiques« (1805).[23] Antun je postao članom Keltske Akademije i u njenom je krilu održao predavanje, koje je objavljeno u t. II. Mémoires de l'Académie Celtique« g. 1808. pod naslovom

[18] Zagrebački je kanonik Vlatković došao u Dubrovnik i tamo ostao 4 mjeseca na kraju svog puta u Bosnu 1804–5 (v. T. Matić, Izvještaj austrijskog političkog emisara o Dubrovniku, Rešetarov Zbornik, 1931, str. 165–173). Tekst Vlatkovićevog izvještaja od 29. VIII. 1805. upravljenog predsjedniku vrhovnog redarstva u Beču Sumerauu objavio je T. Matić u Starinama, op. cit.

[19] v. V. A. Francev, Poljskoje Slavnjanovjedenie konca XVIII. i pervoj četvarti XIX. st., Prag 1906, str. 94–96. V. također A. Gavrilović, Slovenska putovanja, Beograd 1922, str. 7–28.

[20] Starine 37, str. 182.

[21] v. »Epidauritano«, 1910, str. 64. i J. Dayre, Hrv. Enciklopedija III.

[22] v. L. Vojnović, Pad Dubrovnika I. str. 370–376.

[23] g. 1813. ta se akademija prozvala »Société des Antiquaires de France«. Johanneau, koji je 1811. postao cenzorom knjiga, dobio je pod Restauracijom mjesto konzervatora umjetnina u kraljev. dvorcima. Osim kritičkih izdanja klasika (Montaigne, Rabelais) objavio je »Mélanges d'origines étymologiques et de questions grammaticales« (1818).

»Mémoire sur la langue et les moeurs des peuples slaves, par M. le comte de Sorgo, de Raguse, Membre de l'Académie celtique«. Pošto je po primjeru svog dubrovačkog učitelja *F. M. Appendinija* govorio o velikoj rasprostranjenosti slavenskog jezika, »actuellement en usage depuis le fond de l'Adriatique jusqu'à la Baltique, et depuis la Mer Noire jusqu'à l'Océan«, Antun je tu raspravio o »mnogostrukim« i »tajanstvenim« odnosima etimologija i oblika slavenskog jezika s glavnim starim jezicima Azije i Evrope, o čemu će kasnije biti više govora, prigodom prikaza upotpunjenog teksta te spomenice g. 1839. Osim Sorgova memoara objavljeno je u istom svesku »Mémoires Celtiques« pismo Antunova prijatelja Marka Bruèrea, koji je od jeseni 1806. bio konzul u Skadru. Etimološka maštanja jednog i drugog navela su doživotnog tajnika Keltske Akademije Johanneaua, da se na njih osvrne te da u istom svesku objelodani i svoje »kritičke opaske«.

O odjeku Sorgova etimologiziranja u stručnim krugovima imade tragova u dopisivanju između *Bartola Kopitara* u Beču i *Sigismunda Zoisa* u Ljubljani. Prirodopisac Zois i sam je bio član pariške »Académie Celtique«, od 29. X. 1806.[24] Njemu je Kopitar pisao iz Beča 6. VII. 1809.: »Die Memoiren der »Académie Celtique« hat hier kein Mensch«, a 3. VIII. 1809. spominje, da je u toj publikaciji izašlo jedno pismo »sur la langue Slave«, »aber niemand hat hier diese Memoiren«. Kopitara je uopće iznenadilo koliko se keltska akademija brine za slavenstvo: »Übrigens hat es mich ja gewundert, unter der Firma Celtique soviel Slavica verkaufen zu sehen«.[25] Pošto je upoznao Sorgov memoar, Kopitar je svoje (i Dobrovskoga) negativno mišljenje o Antunovim »konfrontacijama« (»les confrontations de Mr. le comte Sorgo«) saopćio F. M. Appendiniju 28. VI. 1812., davši pravo Johanneauu.[26]

*

[24] Postao je to posredstvom francuskog vojnog povjerenika u Kranjskoj 1805–6 Etienne Marie Siauve, koji je također bio član Keltske Akademije (v. F. Kidrič, Zgodovina slovenskoga slovstva, Ljubljana 1938, str. 371).

[25] Interes Kopitara za »Mémoires« Keltske Akademije bio je pojačan činjenicom, da je 1810. tamo izašla ocjena Kopitarove gramatike iz 1808., ali je recenzent (predsjednik akademije Lanjuinais) njeno autorstvo pripisao Zoisu. Zois je prijepis te ocjene poslao Kopitaru u Beč (v. F. Kidrič, Zoisova korespondenca 1809–1810, Ljubljana 1941, str. 66, 172).

[26] V. J. Nagy, Nekoliko pisama B. Kopitara F. M. Appendiniju (1811–1827), Građa 9. – M. Ibrovac, u svojoj radnji »Kopitar i Francuzi« (Zbornik Filozof. fakulteta u Beogradu knj. II, 1952, str. 95–242) upozoruje, da je Kopitar Sorgu krivo pripisao (u svom pismu Dobrovskomu 19. X. 1812.), da je ime Neptuna izveo iz slavenskog »Ne-poton«, a zapravo je to ustvrdio Bruère u svom pismu »Lettre sur la langue slave«, od 10. VIII. 1807. iz Skadra, objavljenu u istoj knjizi »Mémoires« kao i Sorgova rasprava. Ibrovac nadalje donosi tekst Kopitarovih »Observations d'un Slave sur le Mémoire de Mr. le comte de Sorgo dans les Mémoires de l'Académie Celtique«. Kopitar tu među ostalim popravlja Sorgovu tvrdnju, da Vlasi govore slavenski, zatim da su Kranjci niskog rasta te iznosi Dobrovskovu klasifikaciju slavenskog jezika »en deux genres et six espèces« (op. cit. str. 159–160). Zois nije te primjedbe poslao u Pariz.

U međuvremenu je Antun u stranom svijetu preživio konac Republike. Kao realist on je osuđivao svaki otpor i preporučao svojim zemljacima, da prihvate gotovu činjenicu i da nastoje isticanjem svoje privrženosti Napoleonu i ličnim vezama postići što bolje uvjete, osobito u pogledu odštete za materijalnu štetu nanesenu prigodom francusko-rusko-crnogorskih borba. Osim spomenutog pisma Tomu Bassegliju iz 1806., značajno je u tom pogledu i ono što je pisao prijatelju Niku,[27] u kome republiku poređuje s loše pregaženim crvom[28] te preporuča, da se iskoristi prijateljstvo Bruère-Desrivauxa oca i sina te *Raymonda*, koji je naslijedio 23. VII. 1806. René Bruèrea kao komesar kod dubrovačkog senata.[29]

U ljetu 1809. Antun je nastupio povratak kući, putujući preko Ženeve, Savoje i sjeverne Italije. Iz Ženeve je pisao Niku, da je posjetio Ferney, slavno Voltaireovo boravište. To mu hodočašće nameće sentenciju, da je ukus više plod osjećaja nego misli. Aludirajući na ženevski narodni blagdan, Antun dodaje hrvatski, da je jučer bio »gnihov Sveti Vlaho«. U slijedećem pismu iz Milana, 27. VIII. 1809. opisuje svoj posjet francuskoj spisateljici *Mme de Staël*, u njenu dvoreu u Coppetu, na Lemanskom jezeru. Ostao je u Ženevi par dana dulje, jer je to gđa de Staël »htjela, zahtijevala, naložila«, a to mu je činilo nevjerojatan užitak. Njegov prikaz slavne francuske spisateljice je vrijedno zabilježiti. »Ukazala mi je toliko probrane dobrote i učtivosti, tako me je laskavo primila, da bi samo moje samoljublje moglo biti zadovoljno. Ali bilo je i nečega više. Ona je u društvu mnogo zanimljivija nego što su to njene knjige i prijatnija (»plus agréable«) nego njene slike. Ona se čak još može svidjeti (»elle peut même plaire encore«) zbog krasnih očiju i nekog izgleda dobrote, lakoće, jednostavnosti što očarava i iznenađuje. Ukazala mi je čast, da je razgovarala sa mnom dva puna sata pri prvom susretu, prosudite, da li sam uživao. Njezin je razgovor vrlo poučan i čak obrazložen (»et même raisonnée«).« Svidjelo mu se i to, da ona sa zanimanjem sluša sugovornika te da mu odgovara.

Premda je zbog nje ostao u Ženevi »un couple de jours de plus«, ne bi se moglo reći, da je taj susret između 43-godišnje znamenite spisateljice burne prošlosti i 34-godišnjeg Dubrovčanina bio neki ljubavni doživljaj. Na povratku Antun je javio prijatelju Niku iz Ankone 12. IX. 1809., da je primio pismo iz Coppeta, koje ga je oduševilo. Mme de Staël mu je dakle pisala. Ali ništa ne dopušta pretpostavku, da bi to bilo više nego čin učtivosti. Uostalom doba, u koje je Antun posjetio Coppet, bilo je u životu gđe de Staël osobito olujno. Njezin prijatelj, autor romana »Adolphe«, Benjamin Constant se potajno oženio 5. VI.

[27] Bez dat., također iz 1806. (u Drž. arhivu u Dubrovniku i »Strani pregled« III.)

[28] »Ce n'est pas un athlète qui meurt, ce n'est qu'un insecte mal écrasé et qui se tord en mourant«.

[29] Raymonda je 1. IX. 1806. zamijenio u Dubrovniku Bouvier de Molart. Antunovo je pismo dakle pisano u to doba (v. P. Pisani, La Dalmatie de 1797–1815, Pariz 1893, str. 184).

1808. sa Šarlotom Hardenberg, iza toga se vratio u Coppet, a 9. V. 1809. je gđi de Staël prikazao u Sécheronu svoju ženu.[30] Žestoke svađe što su iza toga učestale nisu međutim smele gospodaricu Coppeta, da ljubaznošću očarava Antuna, kao što je nisu ni smetale, da se slijedeće godine uda za 20 godina od nje mlađega Alberta de Rocca.

Sorkočević je mogao u očima gđe de Staël biti zanimljiv i zato, što je dolazio iz one Dalmacije, koju je Corinna sa svojim lordom Nelvilom evocirala sa tornja sv. Marka u Veneciji, povezujući je u svojoj viziji sa starom Grčkom. Taj odlomak iz IX. poglavlja romana »Corinne ou l'Italie« (1807.) bio je bez sumnje Antunu poznat. Zanimljiva je uostalom njegova primjedba, da je konverzacija gđe de Staël interesantnija od njezinih knjiga.

Treba dodati, da se i kasnije u svom dopisivanju s Nikom Antun često zanimao za Mme de Staël i za njena djela. Značajno je pri tom, da Antuna ni na njegovu hodočašću u Coppet ni kasnije nije nimalo smetalo, da je Mme de Staël bila od Napoleonova režima smatrana opasnom protivnicom. Kad je Niko bio u Ljubljani pobočnik guvernera Ilirskih pokrajina Marmonta, a Antun gradski načelnik u Dubrovniku, on se nije žacao pisati 8. XII. 1810. svome prijatelju: »Gorim od želje da vidim posljednje djelo gđe de Staël«, dodavši: »Vojvotkinja (to jest Marmontova supruga) moći će vam ga bez sumnje pribaviti«.[31] Radi se o glasovitoj knjizi »De l'Allemagne«, koja je u Francuskoj bila zaplijenjena čim se pojavila. U guvernerovoj palači u Ljubljani nije to, čini se, bilo zaprekom, da se proskribirana knjiga čita i posuđuje prijateljima.

17. IX. 1812. pisao je Antun, da se tvrdi, da je Mme de Staël pobjegla iz Coppeta u Beč te da traži putnicu za Rusiju. »Netko je rekao, da je već dugo zovu Komet, jer se uvijek pojavljuje u Parizu u predvečerje kakve velike nesreće (»la veille de quelque désastre«). 28. VII. 1818. pisao je Antun Niku iz Gorice: »Jeste li čitali posljednje djelo gđe de Staël?[32] To je knjiga koju treba imati: »Considérations sur la Révolution«. *Ona iznosi savršeno portrait Napoleona. Kao da je samo* iznijela moje dojmove (»Elle n'a rendu que mes impressions«). – Pošto je bio svjedok preokreta u Napoleonovoj ratnoj sreći g. 1813., Antun je dakako davno već bio napustio svoje oduševljenje za »svemoćnog čovjeka«, kako ga je nazivao 1806. te je na uspon i pad zatočenika na Sv. Heleni mogao gledati kritički.

U osvrtu na taj boravak u Francuskoj, u pismu iz Venecije 23. X. 1809., Antun spominje Mangourita, koji se tuži, što ga Niko više ne posjećuje. *Mangourit* (Michel-Ange-Bernard, 1752–1829), bivši fran-

[30] V. Constantov »Journal intime« (izd. Monaco, 1945, passim).

[31] U Drž. arhivu u Dubrovniku.

[32] Considérations sur les principaux événements de la Révolution française, posmrtno djelo Mme de Staël, izašlo je u Parizu 1818. u 3 sv.

cuski revolucionarac, bio je 1798. rezident republike u Ankoni i tamo proživio opsadu 1799., koju je opisao u svom djelu »Défense d'Ancone« (Pariz 1802).[33]

*

Vrativši se u Dubrovnik, pošto je bio imenovan maireom, Antun je g. 1810. uz neke svoje materijalne planove (na pr. pokušaj prodaje dijela njegovih nekretnina u Dubrovniku, projekat preseljenja u Goricu ili u Kranjsku) u svojim pismima Niku mnogo spominjao *Marmonta* i njegovu ženu. 12. IV. 1810. zahvalio se iz Trsta, što mu je Niko pribavio, da ga je Marmont primio. Antunovo prijateljevanje s Marmontom nastavilo se i za Restauracije, kad se Sorkočević nastanio u Francuskoj, a prekinulo se iza Srpanjske revolucije, kad je Marmont morao poći u progonstvo. Iako ta pisma iz Dubrovnika Puciću, koji je kao pobočnik generalnog guvernera bio u središtu zbivanja, dobro viđen od Marmonta (a čini se i od njegove žene), upravljena sad u Ljubljanu, sad u Trst, sad u Pariz, odišu mrzovoljom protiv Dubrovnika i Dubrovčana,[34] Antun ipak nije bio neosjetljiv prema materijalnim brigama njegovih sugrađana, koje su najzad pogađale donekle i njega. »Mislite osobito na deficit Ilirskih provincija, o kome govorite i koji mora pasti na sve stanovnike« (24. I. 1811). Važno je, da što veći broj Dubrovčana dobije javne službe, jer je to »jedino što se može dati zemlji, koja nije kadra hraniti svoje malobrojne žitelje« (27. I. 1811). Prijatelju Palu Gozze, koji se nalazio u Parizu (Rue St. Honoré no 347), pisao je također o bijedi u Dubrovniku: »Ce qui est certain, c'est que tout le monde ici est à l'aumône«.[35]

No kraj toga je Antun pomišljao na osnutak *slavenskih akademija* u Ljubljani i u Dubrovniku te je izradio o tome spomenicu, koju je dostavio vladi Ilirskih pokrajina. »Je vous recommande mon mémoire sur les Académies Slaves«, pisao je 10. XI. 1810. Niku, iz svog ljetnikovca u Ombli. »Ce seroit plus important qu'il ne paraît et que je n'ai (pu) le dire, d'en avoir une à Laybach, et une à Raguse«.[36] A 6. I. 1811.

[33] Mangourit je jedan od osnivača Académie Celtique, pa je lako moguće, da je upravo on uveo Antuna u tu akademiju. Mangourit je također bio »revan pobornik« slobodnog zidarstva (v. Nouvelle Biographie Générale, F. Didot, Pariz 1840). O Mangouritovim vezama s Bruèreom v. Dayre, op. cit. Ann. de l'Inst. Fr. de Zagreb 1941, str. 149–50.

[34] Na pr.: »me voilà reduit à vivre dans le plus dégoûtant de tous les *Villages*, au milieu de la plus sotte, de la plus méchante, de la plus ennuyeuse de toutes les sociétés« (23. XII. 1810).

[35] 29. V. 1810. u Državnom arhivu u Dubrovniku. Isto veli u pismu Niku 17. II. 1810.

[36] U istom pismu nastavlja: »J'ai oublié si je vous ai donné l'adresse de l'abbé Stasich à Varsovie pour lui demander des renseignements sur le nouveau grand Dictionnaire qu'on imprime là-bàs. Achetez-moi une bonne grammaire Allemande-Illyrienne qu'on vend à Laybach« (Kopitarova je gramatika objavljena 1808). Pismo svršava: »Adieu, mein lieber Freund, mettez vous un peu au courant de la langue allemande, c'est toujours une belle langue, et puis c'est la cousine-germaine de notre Slave«. Njemački jezik kao sestrična našeg »slavenskog«, to podsjeća na omiljelu igru

vraća se na taj predmet: »Je vous parlerai un peu des Académies Slaves dont l'exécution me donne un plaisir très-vif. Puisque le Collège est rendu (grâces à vous) au licée, il faudrait y fixer les réunions de l'Académie; il faudrait aussi que vous en nommassiez les membres, parmi lesquels je sollicite une place. La présidence devrait en être donnée à Zamagna et le secrétariat à Ferrich ou Betondi ou Salatich«.

Zamišljao je dakle dubrovačku akademiju kao učeno društvo, po uzoru na akademiju njegova strica Miha, ali ne okupljenu u privatnom salonu, nego kao produženje, kao neki »comité de patronage« uz dubrovački licej, kome je od 1808. bio rektorom F. M. Appendini. Osobe, koje je predlagao za predsjednika i tajnika, Bruno *Džamanjić-Zamagna*[37] i Đuro *Ferić* bile su doista reprezentativne za tadašnju dubrovačku književnost, iako su i jedan i drugi bili mnogo više latinisti nego hrvatski pisci. Manje su reprezentativni *Betondić* (Jakov ili Damnjan ml. ?) i *Salutić*,[38] koje je na drugom i na trećem mjestu predlagao za tajništvo.

Za sebe je tražio samo članstvo u akademiji. Značajno je međutim, da je Antun mimoišao Ivana Dominika *Garagnina*, koji je kao »administrateur délégué« bio tri godine na čelu dubrovačke uprave i imao zasluga za štampanje nekoliko knjiga, među ostalim Stullijeva rječnika. U pismu od 3. XI. 1811. upozoruje uostalom Nika, neka se čuva tog »starog lisca«, t. j. Garagnina.

Da je Sorkočević predlagao analognu akademiju i za Ljubljanu, nije nipošto neobično. To je odgovaralo administrativnom položaju Ljubljane i jezičnoj razlici između hrvatskog i slovenskog. Povrh toga, Antun je poznavao glavnog pokretača i mecenu slovenske nauke prirodopisca *Zoisa*, pa je živo odobravao Niku, kad mu je ovaj saopćio, da ga je pohodio: »Je suis bien aise que vous ayez été voir le Baron Zois, profitez le plus que vous pourrez de cette société, de ses connaissances, et de sa bonne volonté« (23. XII. 1810.). »J'aime à vous voir avec le baron Zois, c'est un homme dans la société duquel on doit beaucoup aprendre (sic), et je suis sûr que vous en profiterez le plus que vous pourrez« (12. I. 1811).

U međuvremenu je došlo do promjene generalnog guvernera Ilirskih pokrajina. Nezadovoljan novim statutom, po kome je većinu upravnih poslova imao preuzeti generalni intendant, Marmont je pošao u Pariz koncem veljače 1811., iz Trsta (gdje je bio proveo zimu), a 26. IV. je

etimoloških »konfrontacija« člana Keltske Akademije! – Dodajmo, da je na Sorgovu *inicijativu za ilirsku akademiju prvi upozorio* B. Kovačević (Strani pregled I. 3, str. 260).

[37] Zamanja je osim toga bio nadzornik dubrovačkog liceja (v. Š. Urlić, Crtice iz dalmatinskog školstva, Zadar 1919, str. 130).

[38] Vjerojatno mladi, Ivan (1759–1829), prevodilac Gessnera i pomagač Hidže, a ne stariji, Božo (1749–1839). Ivana hvali Hidža u svojoj poslanici kao obnovitelja »slavskog« »slatkog govora« (Tekst te poslanice donosi I. A. Kaznačić u programu dubrovačke gimnazije 1871/2, u članku »Nešto o Gj. Higji«).

produžio put u Španjolsku, gdje je postavljen zapovjednikom francuske vojske.[39] S njime je pošao u Paris i Niko Pozza.

S Marmontovim odlaskom propale su nade u ostvarenje Antunova projekta ilirske akademije. Sorkočević, koji je napustio Dubrovnik i 13. IV. 1811. stigao u Trst, da tamo sačeka Nika, pisao je ovome još 5. VIII. 1811. iz Padove: »N'oubliez pas d'insister pour l'Académie Illyrienne«. No doskora se Niko Pucić vratio u Dubrovnik, dok je Antun u glavnom boravio u Mlecima, uz kratak prekid jednog puta u Pariz, početkom 1813.

U Trstu, kamo se rado svraćao, Antun je imao prijatelja Andriju *Altestića*, koji je bio također prijatelj Marka Bruerovića. Pod caricom Katarinom Altestić je bio u Rusiji, pod njenim sinom carem Pavlom prognan u Sibir. Pomilovan pod Aleksandrom, on je napustio Rusiju i nastanio se u Trstu, kasnije u Furlaniji (San Giorgio kod Palmanove), gdje je umro 1850.[40] Medo Pucić veli za Altestića, da je »dosta pisao francuski i naški«. Francuska pisma Altestića Niku u Pariz, od kojih je jedno zalutalo u Antunovu korespondenciju, a tri druga su u privatnom posjedu,[41] datirana 14. I., 10. III., 28. III. i 8. IV. 1811., pokazuju doista njegov književni interes,[42] a pružaju i politički komentar situaciji, što je nastala Marmontovim odlaskom iz Ilirije. S Altestićem je Antun ugodno čavrljao, kako to najavljuje iz Ljubljane 28. IV. 1811. Palu Gozze: poći će u Trst »où la famille Altesty me procurera des moments bien doux, par leur aimable cordialité. Nous y parlons Raguse et Paris, voilà qui suffit«.

U isto je doba Antun pisao Niku u Pariz (16. IV. 1811), nezadovoljan, jer mu ovaj nije ništa javio, šta je učinio s njegovim pismom za Mme de Salles.[43] Tom mu je prilikom saopćio svoju želju, da se nastani u Parizu, ali u službenom svojstvu. Kao što je Dalmacija, kad je bila sastavni dio Napoleonove kraljevine Italije, imala u Milanu svog stalnog delegata (rezidenta) u osobi Zadranina senatora Giambattiste Stratica, tako bi sad, pošto su Ilirske pokrajine došle pod izravnu vlast Pariza, trebalo tamo osnovati mjesto jednog ili dvojice stalnih predstavnika.

[39] Mémoires du Maréchal Marmont, Duc de Raguse de 1792 à 1841, Pariz 1857, v. III, str. 286.

[40] v. M. Pucić, bilješka uz Bruerovićevu pjesmu (Dubrovnik,, III). G. 1795. Altestić je posjetio rodni grad, kamo mu je Bruerović, tada konzularni agent u Travniku 27. VII. poslao talijansku pjesmu, a njegov otac, René Charles, mu ju je dostavio uz francusko popratno pismo, 2. VIII. (v. Varie Poesie scritte ... da Marco Bruère, rkp. u Sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu).

[41] N. Mohr-Miroševič, u Dubrovniku.

[42] 8. IV. 1811. tražio je od Nika, da mu u Parizu nabavi posljednji roman pokojnog Restif de la Bretonne (1734–1806) s njegovim životopisom, dodajući, da je taj roman vjerojatno loš, ali da ga želi imati, jer posjeduje sva ostala njegova brojna djela.

[43] To je ženidbena kombinacija. Mme de Salles je imala kćerku, kojoj je Antun udvarao još u Parizu (Rue de Tournon) kao i prigodom svog posjeta u Annecyu 1809. 10. II. 1811. obavijestio je Nika, da mu je Mme de Salles predložila brak s njenom kćerkom, ali je praktični Antun zatražio »materijalno osiguranje«: »une petite terre en Bourgogne«.

dakako za Antuna i za Nika: »Vous devriez sérieusement travailler à faire établir un député des provinces à Paris, un ou deux s'il vous plaît; et il y aura toujours là une place pour un de nous deux«. Zamolio ga je također, da mu kupi Humboldtovo historijsko djelo o Meksiku, u 5 svezaka.[44]

Želja, da definitivno napusti Dubrovnik, sve je više sazrijevala. Iz Padove 5. VIII. 1811. pisao je Niku, da bi mogao boraviti svake godine 6 mjeseci u Parizu, ako dobije posjed u Kranjskoj. Iza toga nastaje prekid u sačuvanoj korespondenciji, sve do polovice 1812. U pismu iz Padove 22. VIII. 1812. vidi se već zabrinutost zbog rata u Rusiji i nada, da će doći do mira, koji je Napoleon bio obećao za mjesec listopad. Tada bi se Antun vratio u Pariz. Iz Vicenze 4. XI. 1812. javlja, da je upravo bio kod njega senator Stratico, koji mu je rekao, da Lauriston u Rusiji pregovara za mir. »Oh, utinam! Elle (t. j. mir) est désirable et nécessaire au monde entier«.

Niko, koji je sad u Dubrovniku i sprema se za ženidbu s Jelenom Ranjina, povjerava mu razne kupnje, među ostalim nabavu sjemenja za njegov rasadnik, a Antun ga upućuje na francuskog pukovnika *Vialla*, koji bi mu mogao pomoći: »c'est le botaniste de Cattaro«.[45]

Dominantna je ideja u pismima iz tog doba zabrinutost zbog političkih događaja. Antun početkom 1813. putuje u Pariz, u Trst, u Ljubljanu. Niku preporuča (9. V.), da u to »mutno doba« bude što bolje s *Lareinthyem*,[46] ali još prije, 14. II. 1813., mu je pisao: »Bacite pogled oko sebe. Neovisnost je vjerojatna, ali mi ćemo svi biti poklani (»égorgés«) »ou par les uns de chez nous, ou par les autres de nos environs«.

Taj konac francuske uprave u Iliriji, koju su nakon odlaska guvernera generala Bertranda g. 1813. predstavljali general Junot i, kao posljednji guverner, glasoviti ministar policije Fouché, pružio je Antunu, pored političkih razočaranja i tjeskoba, jedno literarno zadovoljstvo, prema kojem naš »keltski« akademik nije mogao ostati neosjetljiv. Službeni ljubljanski list »Télégraphe officiel des Provinces Illyriennes«, kojega je uredništvo početkom 1813. preuzeo mladi francuski književnik Charles *Nodier* (1780–1844), nekoliko je puta spomenuo Sorkočevića. Učinio je to sam Nodier u svojim člancima »Langue illyrienne« 30. V. i 6. VI. 1813.[47] »Treba odati jednako priznanje (t. j. kao Kriglianovich-

[44] Aleksandar Humboldt (1769–1859). Njegov i Bonplandov zajednički putopis »Voyagé dans l'intérieur de l'Amérique« izašao je u Parizu 1807. U Meksiku su Humboldt i Bonpland bili 1803–4.

[45] L. C. Vialla de Sommières, guverner kotorske pokrajine, boravio je u Iliriji od 1807. do 1813. Po povratku u Francusku napisao je vrlo zanimljivo djelo o Crnoj Gori (Voyage historique et politique au Monténegro ...«, Pariz, 1820, 2 sv.), koje je slijedeće godine izašlo u Jeni u njemačkom prijevodu (u izvatku). Janko Drašković (»An Illyriens hochherzige Töchter) je citirao Viallin sud o ljepoti »ilirskog« jezika.

[46] Baillarger de Lareinthy, francuski »administrateur délégué« u Dubrovniku, od 25. VI. 1812 (v. Pisani, op. cit. 357–59).

[47] Svi Nodierovi članci iz »Telegraphea« ponovno su izdani u Ljubljani 1933. pod naslovom koji im je bio dao sam Nodier, »Statistique illyrienne«, s bilješkama F. Dobrovoljca i predgovorom J. Tavzesa. O Nodieru u Iliriji v. R. Maixner, Rad 229.

Albinonijevoj povjesti Dalmacije) g. grofu de Sorgo, koji je pribavio (»fourni«) piscu (t. j. Nodieru) vrlo važnu bilješku (»une note d'une grande importance«), izvađenu, kako se čini, iz jedne spomenice o starom slavenskom jeziku (»sur l'ancien slave«), koju je taj učenjak (»cet érudit«) podnio Keltskoj Akademiji.« Zatim Nodier, koji je isto tako rado maštao o etimologijama kao i Sorkočević, spominje Antunovo »otkriće«, da »Jehovah odgovara slavenskom »je« ili »jest«. U 3. nastavku tog članka Nodier veli: »Tako dugo dok ima za upozoriti na moje pogreške (»pour relever mes fautes«) Kriljanovića, Sorga, Appendinija i Vodnika, nema straha, da one ikad budu opasne.«

Sve je to bilo vrlo laskavo za Antuna, koji je Nodieru u Ljubljani stavio na raspolaganje svoj »Mémoire« iz 1808. Kad se vratio u Francusku, Nodier je u »Journal des Débats« preštampavao i proširivao svoje »ilirske« članke. Sorgo, koji je kasnije u Parizu zacijelo posjećivao Nodierov »cénacle« u knjižnici Arsenal, gdje je Nodier od 1823. bio glavni bibliotekar, bio je gotovo redovno spominjan u Nodierovim nabrajanjima ilirskih znamenitih ljudi.[48] Antun se uostalom odužio, pa je i on vrlo laskavo spomenuo Nodiera, u društvu Goethea i Fortisa, u svom članku o »Osmanu«, u »Revue du Nord« br. 8. 1838.

Iz godine 1814. koju je Antun proveo u sjevernoj Italiji te u Trstu i Gorici, nema njegovih pisama. Bilo bi međutim pretjerano držati, da se u to doba Sorkočević vrlo aktivno borio za uspostavu dubrovačke republike, kako se to vjerovalo u Dubrovniku. Sama činjenica, da je boravio na austrijskom teritoriju ili na teritoriju pod austrijskom zaštitom govori protiv toga. Iako ga jedan policijski izvještaj iz Dubrovnika iz g. 1814. ili 1815.[49] prikazuje kao »uno dei più zelanti repubblicani«, iako se u jesen 1815. bilo pročulo u Dubrovniku, da je Antun u Trstu uapšen, jer je pisao u »Gazzetta di Venezia« o akciji Turske na Bečkom kongresu za uspostavu dubrovačke republike,[50] – ipak je Antunovo političko prosuđivanje u to doba već priznavalo realnost, to jest, da je Dubrovnik pripao Austriji. U pismu Niku iz Trsta 29. VII. 1815. Sorkočević javlja, da se misli nastaniti u Gorici, jer će Francuska još dugo ostati »inhabitable«, pa nakon obavijesti o kupnji klavira za

[48] Na pr. u predgovoru 2. izdanju »Smarre« (1832): »On ne savait pas encore en France, mais aujourd'hui on le sait même à l'Institut, que Raguse est le dernier temple des muses grecques et latines; que les Boscovich, les Stay, les Bernard de Zamagna, les Urbain Appendini, les Sorgo, ont brillé à son horizon comme une constellation classique, de temps où Paris se pâmoit à la prose de M. Louvet et aux vers de M. Dumoustier«. Ili u članku »Littérature slave« u »Dictionnaire de Conversation« (1836): »et il suffit de rappeler aux savants, pour le prouver, les noms des Boscovich, des Stay, de Zamagna, des Sorgo, des Appendini, des Albinoni, si chers aux muses grecques et latines«.

[49] Tekst daje B. Kovačević, Strani pregled, 1929.

[50] Tako je javljao redarstveni povjerenik Reha u Zadar iz Dubrovnika 8. X. 1815. o članku »in der Venezianerzeitung«: »Einige sagen, dass der Antonio Sorgo in Triest arretiert seyn soll, und vermuthen, dass er der Author des ... Aufsatzes in der Zeitung seyn könnte« (v. Presidiali dell'I. R. governo della Dalmazia, anno 1815, Busta II, Categoria Geheimakten, u Držav. arhivu u Zadru).

Nika nastavlja: »Naši (t. j. dubrovačka vlastela) su ludi, da ih treba vezati (»fous à lier«). Čvrsto ostajem kod uvjerenja, da je ono, što se nas tiče više nego stalno i nedvojbeno (»surfixe et indubitable«). Treba bezuvjetno poslati deputaciju u Beč i da odu glavni.« A 2. XI. iz Venecije: Austrijski car će doći u Italiju, neka se onamo pošalje deputacija, koja će možda moći postići »les Etats« za Dubrovnik, t. j. staleški sabor, kakav su tada imale ostale austrijske pokrajine. On sam bi pristao da bude u toj deputaciji, ali bez Kaboge i Bozdarija i čitavog tog ološa (»toute cette racaille«).

Početkom 1816., kad je car Franjo posjetio Mletke, Antun je bio primljen u audijenciju.[51] Ponovno savjetuje svom dubrovačkom prijatelju, da pošalju deputaciju u Beč i da se obrate na njegova intimnog prijatelja *Ghislierija*.[52] 6. III. 1816. piše Antun, da mu je barun *Laszansky*[53] saopćio, da će car Franjo posjetiti Dalmaciju i Dubrovnik. Iz pisma iz Trsta 20. V. 1816. se vidi, da Antun odobrava zahtjev Dubrovčana, da se u Dubrovniku osnuje sjedište posebne pokrajinske vlade za južnu Dalmaciju. To je dakle u to doba bio njegov maksimalni politički program, a o uspostavi republike nije sanjario. Potvrđuje to uostalom i jedna primjedba u pismu iz Padove 26. XI. 1817.: »Vido fait le héros à Londres. A quoi est-on réduit dans ce monde! Mais aussi ce monde est un véritable cahos,[54] et plus cahos que jamais! Sluga«. Vido, na koga tu aludira, čuveni je *Vito Bettera-Vodopić*, autor dviju francuskih brošura, izašlih u Londonu 1816. i 1817., uperenih protiv Metternicha. Napisane povodom jedne kriminalne afere, u kojoj je Metternich zaštitio Vitove neprijatelje, te su brošure proširene u plaidoyer protiv zaključaka bečkog kongresa i ukidanja dubrovačke samostalnosti.[55] Pučanin i pustolov Bettera je za Antuna smiješan. Tek pod konac života, u svojim pariškim spisima, Antun će postati poklonik dubrovačke neovisnosti te će odati poštu »hrabrosti, odanosti i plemenitosti« Dživa Natalića.

Ipak Antun nije prestao osjećati za Dubrovnik, premda je likvidirao svoja *tamošnja dobra* i *pisao* 21. IX. 1816: »*Me voilà expatrié* comme vous voyez; me voilà *Vénitien* presque malgré moi«. Prilika da pokaže svoje osjećaje pružila mu se u pomoći, koju je ukazao udovici pjesnika *Džona Rastića* (umrlog 31. III. 1815.) kod izdavanja u Padovi zbirke

[51] Pismo Niku od 28. (veljače?).

[52] Markiz Ghislieri, rodom iz Bologne, bio je nakon požunskog mira austrijski povjerenik za predaju Dalmacije francuskom povjereniku generalu Lauristonu. On je 1806. predao Kotor Rusima (v. Pisani, op. cit. str. 147. i S. Antoljak, Comment la Dalmatie devint française, Annales de l'Inst. Franç. de Zagreb, 1939, br. 8, passim).

[53] Lažansky Prokop (1771–1824), od 1813. austrijski dvorski kancelar.

[54] Pogrešno mjesto »cahot« = smetnja, poteškoća. Možda je mislio na »chaos« = kaos, što bi po smislu više odgovaralo.

[55] v. L. Vojnović, Afera Bettera, u dodatku Padu Dubrovnika II, J. Nagy u Hrv. Enciklopediji i R. Maixner, Vito Bettera-Vodopić (Anali histor. Instituta u Dubrovniku, knj. III.).

latinskih pjesama, što ih je uredio i životopisom pjesnika popratio F. M. Appendini. Naslov je toj knjizi: *Junii Antonii comitis de Restiis patricii Ragusini Carmina* (Patavii 1816). To lijepo izdanje urešeno je neobično izražajnim portraitom (»Raffael Martini pin. Vincent Fiscovich delin.«), koji prikazuje pjesnika sa zabačenim čelom, velikim nosom i širokim ustima sa sarkastičnim osmjehom. Posvećeno je Antunu: »Clarissimo viro Antonio L. F. Com. de Sorgo, patricio ragusino, Maria ex baronibus de Zamagna comitissa de Restiis«. Posveta obuhvaća str. V–VIII. Marija tu kaže, da je uvijek ljubila Antuna i ljubit će ga kao da joj je sin, pa mu zato posvećuje te pjesme, pri čemu slijedi i volju svog supruga. On je naime uživao u Antunovu duhu i prijateljstvu te ga je već prije učinio sucem i zaštitnikom svojih satira. Džono mu je doista bio posvetio jednu satiru (prvu u knjizi), u kojoj ga zove Cilnius Mecenatus, a spominje ga i u drugim pjesmama.

Džonova udovica nadalje ističe, da je Antun dugo boravio u inozemstvu i stekao veza s učenim ljudima, pa će zato moći poslužiti i slavi njezina muža, da njegovo ime prodre i izvan granica domovine te da, pod Antunovim okriljem (»te auspice«), Džonove pjesme »in multorum elegantium hominum oculis atque ore versentur«.

Tu je udovičinu želju Antun i ispunio, jer je njegovom zaslugom glasoviti pariški časopis »Journal des Savants«, u srpnju i lipnju 1817. pisao o Rastićevim »Carmina«. Saznajemo to iz Antunova pisma Niku, iz Padove 26. XI. 1817. u kome veli: »Barbier (sic) du Bocage m'a écrit pour me dire que dans le *Journal des Savants* on donnera un extrait de l'ouvrage de Giono«. *Barbié du Bocage* (Jean-Denis, 1760–1825) je francuski geograf i kartograf, autor »Mémoires historiques sur les pays situés entre la mer Noire et la mer Caspienne« (1797). On je g. 1821. osnovao geografsko društvo u Parizu. Časopis »Journal des Savants« osnovan je još 1665. (D. de Salles), ali od 1792. do 1816. nije izlazio.

Za prijateljstvo između Antuna i deset godina starijeg Džona značajno je, da su oni bili protivnih nazora. Rastić je u svojim satirama žestoko šibao frankofile i njihove »frančezarije«, rugao se suvremenim francuskim piscima, enciklopedistima, J. J. Rousseauu, ne štedeći ni Voltairea i njegova »frigida scripta«. Osobito je ismijavao bogate Dubrovčane, koji su išli u Pariz i odanle se vraćali pofrancuženi, – u čemu se uostalom slagao s rođenim Francuzom Bruerovićem s kojim je također bio povezan prijateljstvom. Rastićeve su simpatije bili engleski pisci, osobito Sterne i Addison.[56] Svakako je lijepa svjedodžba dubrovačke snošljivosti, da su se žestoki galofob Džono i »Parižlija« i »maire« Antun ipak dobro slagali i cijenili.

Čini se, da su te godine provedene u sjevernoj Italiji Antunu bile vrlo ugodne. U pismima Niku mnogo je govora o društvenim zabavama,

[56] v. Milivoj Šrepel, O latinskoj poeziji Junija Restija, Rad 114. Podatak o »Journal des Savants« zabilježio je Š. Ljubić, Dizionario biografico degli uomini illustri della Dalmazia (Beč, 1856).

o muziciranju, o francuskim knjigama astronoma *Delambrea*[57] i historika *Lesura*.[58] Osim Niku piše Antun u Dubrovnik i Palu Gozze-Bassegli i njegovoj ženi Anici, rođenoj Francuskinji, koju tješi, da nema šta žaliti, jer je Trsteno ljepše i udobnije nego Venecija (1. X. 1818). Javlja im o zajedničkim prijateljima u Parizu, o markizi de *Dolomieu* (»Zoè«), koja je sad važna osoba na francuskom dvoru (pismo Niku, 8. III. 1818). 16. IX. piše istomu o *Goësu*, austrijskom guverneru Venecije, dodajući: »Sa réputation est faite depuis qu'il a été en Dalmatie«.[59] 29. II. 1819. javlja, da je bio primljen u Veneciji u audijenciju kod cara Franje, s kojim je govorio talijanski o Dubrovniku, koji je car bio posjetio prošle godine. Antun se potužio, da mu ne daju putnicu, na što je car uzvratio: »è una cosa ridicola ... Mi è persona conosciuta e non sospetta«. Antun je tražio i dobio putnicu, da bi mogao poći u kupke.

U Italiji je ostao još dvije godine. 16. VIII. 1820. pisao je Niku iz Livorna. Tema je zanimljiva, o pučkoj prosvjeti: »Ne slažem se uvijek sa »Journal des Débats«[60] – kojega ste vi, čini se, pretplatnik ... Naobrazujući vaše seljake, moći ćete iz njih izvući neku korist (»quelque parti«) ... jedino dobro što se može učiniti jest, da se širi vještina čitanja i pisanja« (»le seul bien que l'on puisse faire est de propager l'art de lire et d'écrire«).

U to je doba Antun već oženjen s udovicom Labbia, Holandeskinjom rođenom Šneider.[61]

*

G. 1821. Antun se javlja iz Pariza, sretan i zadovoljan, okružen starim i novim prijateljima. Pismo Niku od 22. VI. pisano na ladanju povrh Montmorencya, gdje je boravio zajedno s Markom Bruèreom, osobito dobro crta Antunovo vedro raspoloženje: »L'autre jour nous avons bu la *dernière (a buon intenditor poche parole)* bouteille de votre malvoisie avec Adam Czartorisky (l'ami d'Alexandre, le mari d'Anne Sapieha).« Mladi Sapieha[62] je recitirao poljske stihove, a Bruerović hrvatske (»Notre Marco leur a dit de vers Slaves«), pa su proveli ugodan dan. Također iz Montmorencya »Hôtel de Bellevue, ce 16 juillet«: On je s Markom, koji već staračkí trabunja (»qui radote déja«), ali ugodno, »jer mi govori jezik i misli mog djetinjstva« (»car il

[57] Delambre (Jean-Baptiste-Joseph) 1749–1822.

[58] Lesur Charles-Louis (1770–1849) osnovao je »Annuaire historique et politique«.

[59] Petar grof Goës (1774–1846) bio je dvorski komesar u Dalmaciji od 1802. do 24. VII. 1804. kad ga je zamijenio general Brady.

[60] Tada liberalno francusko glasilo u Parizu.

[61] Tako piše njeno ime Medo Pucić (Dubrovnik III) u bilješci Bruerovićevoj poslanici Antunu Sèrkoviću.

[62] Taj Sapieha upoznao je Sorga i Bruèrea s poljskim orijentalistom kanonikom Mihajlom *Bobrowskim*, koji je ljeti 1821. došao u Pariz. Bobrowski je prije toga bio u Dalmaciji i u Rimu. Namjeravao je izdati ljetopis popa Dukljanina, pa je za objašnjenje teksta trebao pomoć. O tome je pisao F. M. Appendiniju u Dubrovnik, 11. IX., rekavši, da je čuo, da se Sorgo sad nalazi blizu Pariza te da će ga potražiti (v. Francev, op. cit. str. 295).

me parle la langue et les idées de mon enfance«). Rado bi, da Niko (koji se tada nalazio u Trstu, kamo mu je Antun pisao na bankara Francuza Joseph la Brosse) dođe do Pariza, pa ovako nastavlja opis svog života na ladanju kraj Pariza: »Je parcours les collines et la vallée sur un petit bidet: puis je vais chez Mme de Grollier, Mr de Sabran écrit de vers, moi j'en écris la Musique, la nièce de Mme de Grollier les chante, Humboldt et Lacépède le juge (sic). Pour un exil ce n'est pas le plus mauvais. Sluga.«

Adam Czartoryski (1770–1861) bio je ruski ministar vanjskih poslova 1805–1807. Nakon bečkog kongresa se povukao i živio na svom imanju u Poljskoj. U Francusku je dolazio kao privatna osoba. Nakon sudjelovanja u poljskom ustanku 1831. stalno se nastanio u Parizu i odanle razvijao veliku diplomatsku djelatnost za poljsko oslobođenje.[63] Mme de *Grollier* (1742–1828) je slikarica, koja je pod konac života oslijepila. *Sabran* (Elzéar-Louis-Marie de, 1774–1846) je francuski pjesnik, prijatelj Mme de Staël, koju je pod Napoleonovim carstvom slijedio u progonstvo. *Humboldt*, o kome je već bilo govora, glasoviti je njemački geograf, koji je od 1808. do 1827. stalno živio u Parizu. *Lacépède* (Etienne de la Ville-sur-Illon, 1756–1825), poznati je francuski prirodopisac, koji je nastavio Buffonovu »Histoire naturelle«.

Engleskinja Cornelia *Knight* je u svojoj autobiografiji zabilježila, da je 12. VI. 1821. bila sa Sorkočevićem, koga je već bila srela u Rimu i u Veneciji, na večeri kod poznate spisateljice Mme de *Genlis* u Epinayu. Tu je bio i Marko Bruère, a miss Knight je razgovor s njime i sa Sorgom označila kao vrlo zanimljiv.[64] Mme de Genlis, čija su djela bila rado čitana i u Dubrovniku, gdje ih je u knjižnici Pala Gozze-Bassegli bilo 20,[65] opisuje u svojim memoarima (»Mémoires inédits de Mme la comtesse de Genlis sur le 18e siècle et la Révolution«, sv. VI, Bruxelles 1825) društvo kod Sabrana i kod Mme de Grollier, ali našeg Antuna ne spominje.

U studenom iste godine (24. XI. 1821) Antun opisuje Niku svoj stan, koji je uzeo i namjestio u ulici Rue Neuve des Petits Champs no 58.[66] U pismima iz tog doba, koja su uostalom sve rjeđa, više je puta govora o maršalu Marmontu, o njegovoj ženi te o »dobrom *Vignolleu*«.[67] 20. II. 1824. Antun piše, da ih je Marmont pozvao na svoj posjed u

[63] O njegovim vezama s Hrvatima v. R. Maixner, A. T. Brlić, émisaire du Ban Jelačić en France (Annales de l'Inst. Franç. de Zagreb br. 8) i J. Šidak, L'Hôtel Lambert et les Croates (ibid. br. 20–23).

[64] J. Dayre, op. cit. (prema podatku J. Torbarine).

[65] Katalog njegove biblioteke sastavljen 1821. nalazi se u Drž. arhivu u Dubrovniku.

[66] »Mon Salon est en drap rouge imprimé chez Ternaux, nouvelle invetion, décoré par mes douze Portraits de mon exbibliothèque, que j'apelle (sic) mes Dieux Pénates. Ma chambre est toute verte en toile de joui (?) d'un ton sévère, élégant et confortable, et j'y vis avec les portraits de ma Famille, et une portion de mes livres«.

[67] Vignolles (Martin de, 1753–1824) bio je 1802. s francuskom vojskom u Italiji, a 1805. je kao general pridijeljen Marmontu i s njime došao u Dalmaciju. Kao umirovljenik je 1818. imenovan prefektom Korzike.

Burgundiji.[68] 4. XII. 1824. javlja Niku književne novosti iz Pariza: »L'histoire du (sic) débacle de Moscou par le fils de Mr. de Ségur en fait davantage (sc. de bruit) depuis 6 jours«. Uspjeh knjige »Histoire de Napoléon et de la grande armée en 1812 (La Campagne de Russie)«, koju je napisao učesnik vojne u Rusiji general Philippe-Paul de Ségur bio je doista senzacionalan. Dalje Antun javlja o kazališnoj produkciji u Parizu: novih komedija i tragedija ima u izobilju (»à foison«), ali malo ih je koje vrijede. »Casimir de la Vigne est le seul qui promet et tient beaucoup au théâtre«. *Delavigne* (1793–1845) je izišao na glas 1819. svojom tragedijom »Vêpres siciliennes«. 1821. je imao uspjeha tragedijom »Le Paria«, a 1823. komedijom »L'école des vieillards« te je izabran članom Akademije.

Nekoliko je puta govora o Talijanu *Lamprediju*. On je 1823. bio u Parizu kod Antuna, koji je 6. VI. pisao Niku: »Vi torno a scrivere per istigazione di Lampredi con cui abbiam bevuto alla vostra salute l'altro giorno da me«. U pobliže nedatiranom pismu iz 1826. piše: »lo stato di Lampredi m'affligge molto«. Taj Lampredi (Urban, 1761–1838), bivši pijarist, poznati talijanski književnik, prevodilac Homera i polemičar, boravio je 1825. i 1826. u Dubrovniku i tamo među ostalim objavio životopis Tome Krše (1826), sonete povodom smrti istoga, hvalospjev Benigna Albertinija (1826) te nekoliko članaka u talijanskim revijama (»Antologia«) o dubrovačkim piscima. Aluzija na njegovo loše stanje odnosi se na napadaje živčane bolesti (»mal di nervi«) od koje je Lampredi obolio u Dubrovniku, a izliječio se u mineralnim kupkama u Bosni, kako to navodi njegov biograf Emmanuele Rocco u »Biografia degli Italiani illustri« (Tipaldo, Venecija, 1840. sv. VII). N. Ivellio je napisao sonet (rukopis u knjižnici Male Braće, v. Čulić-Kaznačićev katalog str. 164) »Per l'attacco apopletico d' U. Lampredi«. pa bi prema tome Lampredi bio udaren od kapi.

Od svih prijateljskih veza, koje je Antun imao u Parizu najprisnija je, čini se, bila ona, koja ga je vezala s drugom iz mladosti Bruerovićem. Marko mu je još u oči Božića 1820. »pripjevao« kolendu i tako mu dočarao po dolasku u Pariz malko dubrovačke atmosfere: »Anto mili, kako i tamo – Ima Lerah i ovamo, – Kè te mogu pomamiti – I kolendom pohoditi«.

Bruerovićeva se smrt Antuna teško kosnula. G. 1823. Marc Bruère bi imenovan konzulom u Tripoliju u Siriji, ali je umro na putu, najvjerojatnije na Cipru, 25. XI. 1823.[69] Neki spominju kao godinu Bruerovićeve smrti 1825. Donekle bi mogla govoriti u prilog takve hipoteze činjenica, da Antun 9. II. 1825. piše Niku o bijedi, u kojoj se našla Bruèreova obitelj. »Il nostro povero amico Bruère lasciò i suoi eredi in

[68] Dvije godine kasnije morao ga je prodati, zajedno s tvornicama, koje je tamo podigao (v. *Marmont, Mémoires*, knj. XXIII. str. 108). *Marmont* je *pozivao i Nika*. da dođe na njegov posjed, gdje će ga naći »isto tako zaokupljena poljodjelstvom i oduševljena za ladanjski život« kao što je nekada bio željan vojničke slave (v. Vojnović, op. cit. II. 98–99).

[69] V. J. Dayre, op. cit. str. 157.

uno stato di penuria spaventevole«. Stanje je njegovih poslova zamršeno, dostojno zemlje, u kojoj je Marko bio odgojen, t. j. Dubrovnika. »Fui abbastanza fortunato di poter assicurare un asilo a *Marra*[70] in un elegante ospitale mantenuto dall'attiva divozione di Madame de *Chateaubriand*, finchè si vedrà se le sarà recata qualche pensione«. Još je teži položaj kćerke, koja je zasad u jednom samostanu, ali ne zna kud će kasnije, te sina, koji mora raditi, da bi se prehranio.[71] Oni misle, da imadu neka potraživanja u Dubrovniku, pa Antun moli Nika, da razvidi kakvi su njihovi interesi u Dubrovniku.

Koncem dvadesetih godina Antunova pisma postaju sve rjeđa.[72] Posljednje je pismo od 8. II. 1833. i u njemu se Antun tuži, da već više od godinu dana nije ništa primio od prijatelja. Te se iste godine Niko, koji je izgubio sav imetak, preselio u Beč, gdje je u bijedi umro 1855.

G. 1829. Antun je imao uza se svog nećaka Lukšu Gozze-Gučetića, kog spominje u pismu Niku. Lukša (1803–1871) je sin Antunove sestre Mare, udate za Rafa Gozze. Bio je u austrijskoj diplomatskoj službi (od 1828. ataše kod poslanstva u Bernu), a po Antunovoj se smrti brinuo za Marietta, koja je postala duvna i obolila od duševne bolesti.[73]

Koncem 1831. posjetio je Antuna glasoviti latinski pjesnik Dubrovčanin Marko Faustin *Galjuf* (Gagliuffi) (1765–1834), koji mu je, približujući se Parizu 18. XI. 1831. uputio latinsku elegiju, a g. 1833. mu je posvetio svoju glasovitu pjesmu »Navis Ragusina«, prvi put tiskanu 1819. u Luki (v. Đ. Körbler »Dubrovčanin F. M. Galjuf, posljednji naš znatniji latinist«, Rad 194, str. 205 i 216).

*

Nakon spomenice Keltskoj Akademiji, o kojoj je već bilo govora, kronologija Antunovih objavljenih francuskih spisa nije sasvim utvrđena. Ti spisi su sačuvani u knjizi »Fragments sur l'histoire politique et littéraire de l'ancienne République de Raguse et sur la langue Slave« (Paris, Imprimerie de Madame Porthmann, Rue du Hasard-Richelieu,

[70] Mara Kisić, bivša Markova služavka (»Mara Kisica, dĕvojka iz župe dubrovačke«, veli M. Pucić). Ona u prvi mah nije bila došla s Markom u Pariz, pa joj je pjesnik odanle uputio nježnu poslanicu: »Premda živem u sred grada – Gdě puk vĕrvi nebrojeni – U samoći pustoj sada – Nalazit se čini meni«.

[71] Djeca su od prve Markove žene, Katarine Hodić, iz Travnika (v. J. Dayre, op. cit.). Bruèrcova kćerka se udala za Dubrovčanina Pavu Perića, koji je bio »na službi kod negdašnjeg francuskoga kralja pokojnoga Louis-Philippa«, kako to veli O. Pucić u svom članku o Bruèreu u »Ilirskoj čitanci« (knj. II. Zagreb 1860, str. 368.). – Sklonište, u koje je Sorkočević smjestio Bruèreovu udovicu je nemoćnica u Parizu, u ul. Rue d'Enfer, koju je 1819. osnovala žena književnika i diplomata Chateaubrianda (v. Maurice Levaillant: Splendeurs, misères et chimères de M. de Chateaubriand, d'après des documents inédits, Paris 1948, Albin Michel, poglavlje XVII).

[72] Jedno iz 1829. i jedno iz 1830. pisano je rukom njegove vanbračne kćeri Mariette, rodene 1812. u Italiji, koju je Antun uzeo k sebi.

[73] V. Lukšino pismo A. T. Brliću, iz Dresdena 31. XII. 1848. (Građa 16. str. 50) i bilješke u dnevniku A. T. Brlića 22. II., 3. i 11. III. 1849 u izd. Ivane Brlić-Mažuranić, Zagreb 1934).

1839). No već na prvi se pogled vidi, da je ta knjiga sastavljena od više brošura, od kojih svaka ima svoju paginaciju. Odlučivši da ih sakupi, Antun je samo stavio naslovnu stranu, posvetu kćeri Mariji[74] i predgovor (Avant-Propos), u svemu 8 stranica.

Prva je od tih brošura »Origine et chute de l'ancienne république de Raguse«, s posebnom naslovnom stranom i oznakom tiskare (Madame Porthmann) na poleđeni, iza čega počinje nova paginacija (26 str.). To je izrazito politička brošura, ali nije nažalost poznato kojom je zgodom objavljena. Historijski dio, sve do Bečkog kongresa, ne sadrži novih elemenata, no zanimljivo je ono što Antun piše o izgledima za uspostavu republike g. 1814. (str. 23). Engleski je guverner Krfa priznao Dubrovniku pravo da stekne prijašnju samostalnost. Porta je dala jednake instrukcije bosanskom paši. Talleyrand (»L'illustre vieillard qui représentait au Congrès la France, et qui, par sa supériorité personnelle en était devenu comme le chef«) je protežirao dubrovačku stvar. Luj XVIII. je dopustio upotrebu francuske zastave dubrovačkim pomorcima. Engleska i Rusija su slijedile taj primjer. »Ministri na bečkom kongresu su htjeli, iz nekog osjećaja stida (»par une espèce de pudeur«) poštivati barem jedan beznačajan ostatak bivših sloboda u Europi. Ali munjeviti povratak Bonaparta i »nepromišljena revnost dubrovačkog poslanika u Beču učiniše, da je sve propalo«.[75] Antun se nije žacao žigosati kao međunarodni čin nasilja pogubljenje (»mise à mort«) stare republike, pri čemu nije ni bilo vremena, da se razmisli o projektu predloženom nekolicini pregovarača na kongresu, da se Dubrovnik, Boka i Crnagora zajedno sa Srbijom sjedine u federativnu državu »qui aurait servi de pierre d'attente pour la partie illyrienne«, kao što je to učinjeno s Grčkom. Opisao je također kako je general Milutinović izvršio nasilje nad dubrovačkim gradskim vijećem. Ipak je završio jednom relativno optimističkom perspektivom: Dubrovčani sad žive »sous un gouvernement stable et humain«. Po svom položaju Dubrovnik mora postati velika luka za europsku Tursku. »A koliko se uostalom dobrih izgleda priprema u tim krajevima za neizbježiv i skori pad turskog carstva!« Ako se budući Dubrovčani žele jednom time okoristiti, neka nikad ne zaborave svoje međe, neka nikad ne zanemare ljubav prema književnosti, prema nauci i osobito prema poštenju (»surtout d'une probité à toute épreuve«).

[74] *Antoine de Sorgo à Marie sa fille. Chère enfant, Depuis que j'ai quitté à jamais mon pays natal, pour soustraire mes dernies jours inutiles à l'affreux spectacle du cadavre de ma patrie, écrasée sous le char bondissant d'un siècle en délire, mon seul bonheur fut d'y penser toujours et d'en parler souvent. – Les quelques lignes que j'en ai écrites par occasion ou circonstance, je les réunies (sic) ici et vous les donne comme un dépôt confié à votre coeur. Puissiez-vous vous rappeler cette ancienne patrie toutes les fois que vous penserez à votre père, c'est le seul pieux devoir que je vous recommande, prêt à franchir les bords de ma tombe«.*

[75] Bio je to Miho Bona. Njegova je misija propala, jer je mjesto da preda akreditive svim savezničkim vladama, ograničio svoju akciju na austrijsku vladu, koja ga je najzad, suprotno međunarodnom pravu i običajima, protjerala iz Beča (v. L. Vojnović, op. cit. II. 188, 221).

Druga je brošura u knjizi »Fragments« izvadak iz »Revue du Nord« (svibanj 1838), kao što je to označeno povrh naslova, koji glasi: »Sur la ville et l'ancienne république de Raguse«. Taj separat, potpisan »Le comte de Sorgo« i proviđen oznakom tiskare P. Baudoin, Rue Mignon 2, ima 11 str. Nakon historijskog uvoda autor nabraja neke predstavnike dubrovačke nauke i književnosti (str. 5-8). Iza Baglivija i Kotruljića spominje jednog Menčetića, »pisca prve redovne (»régulière«) tragedije«, koja je tiskana poslije preporoda književnosti.

Nismo uspjeli utvrditi tko bi bio taj Menze. Pretpostavka, da bi to mogao biti Petar, koga spominje i Ljubić (»Menze Pietro di Ragusa, poeta laureato, visse nel 15. secolo«), što bi vremenski odgovaralo, jer je – prema J. Torbarini, »Italian influence on the poets of the Ragusan Republic«. London 1931, str. 118. – živio 1451–1508., ta se pretpostavka teško može održati nakon odgovora, koji je na svoj upit akad. J. Badalić primio od Centro Nazionale di informazioni bibliografiche centralne narodne knjižnice u Rimu, od 24. II. 1954. Iz tog se odgovora, koji je potpisao E. Valudriani, vidi, da je Petrus Mentius istovetan s Petrusom de Vincentia, kao i to, da među njegovim djelima nema nikakve tragedije objavljene u Mlecima 1500.

Od suvremenika spominje prijevod Horacovih oda, koji je nedavno učinio doktor Higja, ističući, da je on znao sačuvati svakoj odi metar originala.[76] Poznavaoci su pohvalili taj prijevod, pa se treba nadati, da će doskora biti objelodanjen.[77]

Sorkočević dobro primjećuje, da Dubrovnik kraj tolikih pjesnika ima malo prozaista, pa među ostalim spominje »s mnogo uspjeha oponašanc komedije nedostižnog Molièrea«.

Pučki jezik Dubrovnika nije najčišći. Čisti ilirski jezik treba tražiti u Crnoj Gori. To navodi pisca na njegovu omiljelu temu jezičnih poredivanja (»rapprochements«) između ilirskog i najstarijih istočnih jezika. U svojoj evokaciji dalekog zavičaja Antun stari dubrovački režim smatra »sasvim očinskim«, iako dopušta, da je bilo zloporaba, bez kojih da nema ljudskog društva. Radini pučani bavili su se naizmjence pomorstvom i poljodjelstvom. U gradu nije bilo raskoši, što ga podsjeća na ženevsku republiku, ali blago podneblje i južno sunce nadahnjivalo je svojim sretnim utjecajem dubrovačko pučanstvo. »Sve te okolnosti skupa davale su dubrovačkoj državi zanimljiv izgled košnice pčela: no košnice su često slabe, a slabi su morali propasti u političkoj razdiobi Evrope, koju joj je dao Bečki kongres.

Ali i tu ima jedna utješna perspektiva: prostrana luka predestinira Dubrovnik za trgovački emporij s Turskom, stari će put u Carigrad ponovno postati važan i dobit će možda jednom svoju željezničku prugu.

[76] To nije sasvim točno (v. M. Kombol, Povjest hrvatske književnosti ,str. 374).
[77] Hidžina knjiga »Quinta Horacia Flaka piesni liričke« objavljena je tek 1849. u Dubrovniku nastojanjem prof. Antuna Ročija.

Slijedi brošura, koju predstavlja jedan otisak iz »Tempsa«: »Extrait du journal le Temps du 8 janvier 1836 (8 str. bez oznake tiskare). Na str. 3. je naslov: »Lettre à M. Eusèbe Salverte«.[78] Salverte je g. 1835. objelodanio djelo »De la Civilisation: Venise et Raguse«,[79] u kome je povukao historijsku paralelu između obih jadranskih republika, zaključujući nedvojbeno u prilog Dubrovnika. O dubrovačkoj republici govori na str. 254–310, a glavni mu je izvor djelo F. M. Appendinija »Notizie istorico-critiche« iz g. 1802–3. Služio se i Pouquevilleovim putopisom »Voyage dans la Grèce« (Pariz, 1826. 6 sv.[80]) i, za prikaz događaja u vezi s padom republike, podacima, koje mu je dao bivši francuski činovnik u Iliriji H. M.[81] Ti podaci su uostalom skrivili, da je Salverte napisao, da su Austrijanci prvi bili zaposjeli dubrovački teritorij g. 1797.

No u cijelosti, Salverteova je knjiga povoljna za Dubrovnik. Pisac je uvjeren, da Dubrovnik nije nikad bio podložan Mlecima, već jedino vezan savezno-zaštitnim ugovorom (str. 271). U Dubrovniku se vlada aristokracije nije izrodila u oligarhiju kao što je u Veneciji, jer je glavar države bio biran na vrlo kratak rok (mjesec dana), a ne doživotno, kao u Mlecima (str. 279). Pogotovo je laskav za Dubrovnik Salverteov zaključak: pisac zamišlja[82], da je Dubrovnik mogao – da se je nekoć ujedinio s dalmatinskim slobodnim gradovima, – ostvariti ili barem pripraviti slobodnu slavensku republiku ili federaciju, u kojoj bi glavni grad bio Dubrovnik. Venecija bi naprotiv, drži pisac, mogla samo biti grad u državi, kojoj bi glavni grad bila Padova.

Jasno je dakle, da je Salverteova knjiga pobudila zadovoljstvo Antuna Sorkočevića. Zato je »Le Comte Duc de Sorgo, Ancien Sénateur et ministre de Raguse en France« (tako se je potpisao), ne znajući Salvertea osobno, uputio ovome putem novina svoju zahvalu »za pobožan čin, što ga je izvršio, objavivši posmrtni prikaz« (»la nécrologie«) njegove domovine, pridonijevši time, da se otme zaboravu mala republika, »ugušena bez smilovanja i bez pravde na kongresu u Beču«. Ipak je Sorkočević ispravio neke Salverteove tvrdnje, tako onu na str. 299 o navodnoj lukavosti i himbenosti Dubrovčana. Sorkočević je također

[78] Odvjetnik i revolucionarac Anne-Joseph-Eusèbe Baconnière de Salverte (1771–1839) bavio se najprije književnošću. Od 1815. do 1820. boravio je u Ženevi. G. 1828. izabran je zastupnikom i bio među najradikalnijim opozicionalcima. Nakon srpanjske revolucije predlagao je, da se Karlo X. stavi pod optužbu i da katolička vjera ne bude više priznata kao državna .Ostao je u opoziciji i pod Luj-Filipom. Prije gore spomenutog djela napisao je »Tableau de la littérature française au XVIIIe siècle« i roman »Neila ou les Serments« (1812). Žena mu je također pisala romane (»Stella, histoire anglaise«, 1800).

[79] Par M. Eusèbe Salverte, membre de la Chambre des députés, Paris, Louis Rosier, Libraire-Editeur (376 str. u 8).

[80] Francuski konzul u Janini François-Charles de Pouqueville boravio je zimi 1805–6 u Dubrovniku. Njegov je opis dubrovačkih društvenih prilika prožet jetkom ironijom protiv vlastele (v. M. Deanović, op. cit. str. 70–71).

[81] Str. 308, bilješka: »Extrait d'une note communiquée en 1822, par M. H. M., employé supérieur dans les provinces illyriennes«.

[82] »Et si un moment, on s'abandonne à des rêves d'indépendance qu'une âme noble accueille, alors même que la raison les repousse ...« (str. 309).

ispravio tvrdnju, da je još 1797. Austrija bila zaposjela Dubrovnik »bez izlike i bez borbe«, a da je morala »ispustiti svoj plijen«, prisiljena od Francuske ugovorom u Campo-Formiju. Antun je upozorio, da prije Francuske g. 1806. nijedna država nije okupirala dubrovački teritorij. Spomenuo je također, da mu je sam Napoleon u posebnoj audijenciji obećao odštetu za štetu, koju je Dubrovnik pretrpio u borbama 1806.,[83] a kasnije je to potvrdio pismom, koje je u njegovo ime potkralj Eugen uputio dubrovačkom senatu.[84]

Sva ta objašnjenja iznosi Antun zato, da bi se Salverte mogao njima poslužiti za eventualno drugo izdanje svoje knjige. Ujedno ga upozorava, da bi tada mogao dodati, da je Dubrovnik, premda okružen barbarima, uvijek bio oaza civilizacije. To potkrepljuje podacima o nekim književnicima i učenjacima, pa ponovno spominje Menčetićevu tragediju, štampanu 1500. u Mlecima.[85] Svršava svoje pismo ovako: »Nadam se, da ćete vi, gospodine, oprostit to pismo provali narodnog osjećaja, koju ste izazvali i koju ćete naći toliko pravednom koliko prirodnom, ako pomislite, da se domovina to više ljubi što je nesretnija«.

Iz svega se toga vidi, da ni Salverteova knjiga ni Antunov osvrt nemaju ništa neprijateljskog ni žučljivog, pa je nerazumljivo kako je L. Vojnović (op. cit. II. bilj. str. 315) mogao napisati, da je Salverteovo djelo »puno ispada i netačnosti«.

Slijedi brošura »*Osman*, Poème Illyrien en 20 chants«, za koju je označeno, da je izvadak iz »Revue du Nord« br. 8 g. 1838. Brošura je posebno paginirana i na kraju (str. 34) nosi potpis »Le comte de Sorgo« i oznaku tiskare (P. Baudoin, Rue Mignon, 2). Uvod iznosi 17 str. zatim dolazi kratak sadržaj 7. pjevanja, prijevod fragmenata 8. pjevanja (str. 18–28) i Pjerka Sorkočevića nadopune 14. pjevanja (str. 28–34). U uvodu Antun govori o jednom slavenskom narodu od najmanje 70 milijuna ljudi, između Bijelog mora i Jadrana te Baltika i Crnog mora, koji svi govore istim jezikom. Pozivajući se na svoju spomenicu, koju je pred trideset godina bio predao Keltskoj Akademiji, pisac govori o »više nego etimologijskom odnosu između slavenskog i sanskrita, zenda i parsijskog (»le Parsis«) te grčkog, njemačkog i latinskog s druge strane. Ukazujući na djela *Paraveya*[86] i *Frähna*[87] o najstarijem ruskom pismu, Sorkočević tvrdi, da je glagolica samo pojednostavljen praslavenski hijeroglifski alfabet. Unutar slavenskog jezika razlikuje četiri dijalekta: ruski, poljski, češki i ilirski.

[83] O toj audijenciji v. Vojnović, op. cit. II., 38–39.

[84] Tekst je tog pisma objavio Antun na str. 20. brošure »Origine et chute de la République de Raguse«, s napomenom, da tu odštetu nije isplatila ni Francuska ni Austrija, koja je tu obvezu morala preuzeti zajedno s novcima.

[85] »La première tragédie imprimée à Venise en 1500, est du Ragusain Menzi« V. gore str. 25.

[86] Paravey, Charles Hippolyte, francuski orijentalist (1787–1871).

[87] Frähn, Christian Martin, rođen 1782. u Rostocku, od 1815. ravnatelj azijskog muzeja u Petrogradu.

U pregledu suvremene situacije, spomenuvši »divno držanje Srba«, pisac zaključuje, da sve najavljuje buđenje slavenskog naroda. Iz tih razloga veli, da je neobično, da u Francuskoj, gdje je vlada uvijek bila tako darežljiva u ohrabrivanju svake vrste nastave, još ne postoji katedra slavenskog jezika.[88] *Spominje djelatnost Dobrovskoga, Kopitara i Šafaryka kao i talijanskog geografa Balbija te veli, da se svuda, u Rusiji kao i u Poljskoj i Češkoj, u Srbiji kao u Iliriji i u Hrvatskoj, štampaju novine na narodnom jeziku.*

Najzvučnije slavensko narječje je ilirsko, koje je uostalom najbliže ruskomu. Stranci mogu o njemu suditi samo po nekim prevedenim narodnim pjesmama. »Goethe u Njemačkoj i Fortis u Italiji; učeni i duhoviti knjižničar Arsenala, u Parizu, g. Nodier, u svojim su djelima *objavili neke od tih pjesama.*«

Što se tiče umjetne poezije, ona je cvala osobito u Dubrovniku, toj Ateni Ilirije. Potpuna zbirka te književne proizvodnje ispunila bi 200 svezaka. Prelazeći na ep »Osman«, pisac veli, da je njegovo štampanje spriječio obzir prema susjednoj i prijateljskoj Turskoj. Rukopisi »Osmana« su kružili po cijeloj Evropi, gdje još ima u javnim knjižnicama sačuvanih primjeraka.[89] Dva su pjevanja »Osmana« izgubljena ili, kako drugi tvrde, u staro doba zabranjena (»anciennement supprimés«), a u naše dane ih je upotpunio Pjerko Sorkočević (Pierco de Sorgo), koji je tako izvrsno njegovao slavensku književnost, da se njegov rad nipošto ne ododara (»ne fait nullement disparate«) od poznatog teksta.

Prelazeći na radnju i historijsku pozadinu »Osmana«, Sorkočević kaže, da bi se njegov naslov s pravom mogao promijeniti u »Vladislav«. Portrait poljskog bana Korevskoga i njegove žene Krunoslave sjeća ga karaktera grofice Plater, »junakinje naših dana«.[90] Svoj izbor 8. pjevanja opravdava time, što se ta epizoda povezuje s narodnom povješću Srbije.

[88] O Sorkočevićevoj akciji za osnutak slavenske katedre u Parizu postoji svjedočanstvo M. Pucića (»Dubrovnik«, III. Zagreb, 1852), koji je napisao, da su Slaveni najviše za osnutak te katedre obvezani Sorkočeviću te je dodao, da mu je Cyprien Robert (Mickiewiczev nasljednik na toj katedri) rekao g. 1850. u Parizu, »da se je vojvoda Sčrković i sam davao za profesora, i da je tiem najviše odlučio Franceze da ustanove tu stolicu, jer im se stopčrv tada činila od velike važnosti, kad su viděli takvog čověka da hoće da ju sam preuzme«. Ne bi se međutim moglo reći, da se g 1840. Antun natjecao za katedru tako, da bi bio suparnik Mickiewiczu. Postoji naime jedno mnogo starije svjedočanstvo, čak iz 1828., iz »Serbskih Letopisa«, organa »Matice Srbske«, koji je tada izlazio u Budimu. U prikazu (Mérimée-ove) »La Guzla«, *koja se pojavila 1827 (i za koju »S. L.« vele: »Pesme su zaista narodne i nisu rđave«,* dodajući ipak, da bi trebalo vidjeti originale pa da im se odredi prava vrijednost), stoji: »Ovom prilikom još štogod da dodamo. Piše nam naš korrespondent, da se u Parizu zavodi katedra Slavenskog, šokačkog jezika, i da će Grof Sorgo iz Dalmacije Profesorom biti«. Kombinacija sa Sorkočevićem kao kandidatom za slavensku stolicu je dakle mnogo starija.

[89] *To je aluzija na rukopis »Osmana« u pariškoj knjižnici Arsenal.*

[90] Emilija Plater (1806–1831) junački se borila protiv Rusa u ustanku 1831. Poginula je *pri povlačenju.*

Sorkočević je prevodio u prozi i dosta slobodno, slobodnije kad se radilo o tekstu Pjerka nego o Gundulićevu.[91] Pojedinoj strofi originala obično odgovara stavak prijevoda, ali katkada prevodilac spaja po nekoliko strofa. Od osmog je pjevanja preveo stihove 1–28, 72–124, 161–264, 345–440, 589–732, u svemu 421 stih, a od XIV. pjevanja stihove 1–300. Radnju između prevedenih odlomaka resumira u nekoliko redaka. Pobliže smo o Sorkočevićevu prijevodu »Osmana« govorili drugdje.[92] Ovdje ćemo samo upozoriti na neobičan postupak, koji je na uštrb mrtvog Antuna izvršio poljski pjesnik i emigrant *Christien Ostrowski*.[93]

Pošto je Antun objavio svoje članke u »Revue du Nord« (1838) i knjigu »Fragments« (1839), Ostrowski mu je u prosincu 1840. uputio pismo »A. M. de Sorgo, ancien ministre de la république de Raguse«, s podnaslovom »Adam Mickiewicz; ses oeuvres, son cours de littérature slave au Collège de France«, koje je objavio u reviji »L'Université catholique« i kasnije prenio u svoju knjigu »Lettres slaves« – vidjet ćemo s kakvim promjenama. Ostrowski tu govori o podizanju slavenske stolice u Parizu, čemu pridaje ne samo naučno, nego i političko značenje. Na 15 stranica gustoga sloga poljski pjesnik nabraja tu u smionim asocijacijama sve otprilike, što se o Slavenstvu pri tadašnjem stanju nauke moglo reći. Govori među ostalim o Kopitaru, o Vuku, o nekim francuskim prijevodima, koji su pružili »de merveilleux échantillons de la légende slave«, o Nodierovim novelama »Jean Sbogar« i »Smarra«, o prijevodu srpskih narodnih pjesama gde T. Voïart i o »duhovitim, ali apokrifnim imitacijama »Guzla«. Hvali također Sorgov prijevod fragmenata »Osmana«, a završava ovako: »Francuska se nalazi već prema vrhu intelektualnih ljestava, od kojih su slavenski narodi jedva prešli polovicu; ali isto tako kao što ste vi (t. j. Sorgo) i g. Mickiewicz, tako je u druga vremena Anaharsis poučavao (»édifiait«) Grke svojim učenim razgovorima te je na taj način također zauzeo mjesto, on, Skit, Barbar, na idealnoj gozbi Platonovoj«.

U bilješci je Ostrowski objelodanio talijanski sonet, koji mu je Sorgo uputio kao odgovor na gornje pismo, izašlo najprije u »L'Université catholique«. Taj sonet glasi: »Al signor Christino Ostrowski, poeta polacco«: »Qual suol vibrare armoniosa lira – Se un altra a lei simil

[91] Körblerovu hipotezu, da je Sorgov također francuski prijevod dvaju prvih pjevanja što se nalazi u rukopisu »Osmana« u zagrebačkoj Sveučilišnoj knjižnici, podvrgao je kritici Jean Dayre (»A propos d'une traduction française inédite de deux chants de l'Osman«, Annales de l'Inst. Franç. de Zagreb 1938, str. 266–269) sa zaključkom, da slabost tog prijevoda čini njegovu atribuciju Sorkočeviću vrlo dvojbenom.

[92] »Nastavni Vjesnik« 1921, sv. 7–8, i Annales de l'Inst. Franç. de Zagreb 1938. (str. 246–251).

[93] Krystyan Józef Ostrowski (1810–1882) bio je protivnik Czartoryskove grupe u poljskoj emigraciji. Pisao je i pjevao francuski i poljski: »Nuits d'exil« (1835–36), »Lettres slaves« (1853–57, 3 izd.), »Théâtre complet« (1852–1862). Preveo je na francuski sva Mickiewiczeva pjesnička djela (»Oeuvres complètes d'A. M.«, Pariz. 1859).

risuona acanto – Se (Si) che ambe par che un solo affetto inspira, – Che da un sol cuor si parta il doppio canto: – Tal pur quest' alma insiem' freme e delira – All'echeggiar di que'tui carmi, u 1 (che'l) santo – *Amor di Patria* nobilmente spira, – E che son molli ancor d'eroico pianto, – Io non ti vidi mai, ma pur già t'amo – Ostrowski, e non volgare amico, io porgo – Già a te la destra, e la tua stringer bramo. – D'istesso sangue in te un germano io scorgo; – D'un duolo istesso al par di te son gramo, – E al par di te, col canto all'Etra io *Sorgo*.«

Taj nam sonet pokazuje, da je Antunu bilo drago, što je Ostrowski pohvalno spomenuo njegov prijevod »Osmana«, nadalje, da ga nije lično poznavao, ali ga je već smatrao prijateljem, kome bi htio stisnuti ruku, jer u njemu gleda rodaka, Slavena, koji boluje od istog bola, naime od toga, što je daleko od svoje domovine, što je izagnanik. Da li su se mladi Ostrowski i stari Antun, koji je doskora zatim umro (17. II. 1841) doista upoznali, nije nam poznato. No očito Ostrowski nije pokazao, da bi zavrijedio epitet »non volgare amico«, kojim ga je Sorgo počastio. Pismo Sorgu, koje je izazvalo Antunov pjesnički odgovor, Ostrowski je uvrstio u svoju knjigu »Lettres slaves«, koje je predgovor datiran 15. lipnja 1853. No u trećem izdanju »Lettres slaves«, kojem je predgovor napisao Hippolyte Lucas, iz g. 1857. izostala je iz pisma Sorgu pohvala njegova prijevoda »Osmana«.[94] Mjesto toga je Ostrowski objavio Sorgov prijevod, ali pod svojim imenom, u obliku pisma »A. M. Charles Nodier, bibliothécaire de l'Arsenal«, s naslovom »L'Osmanide de Jean Gondola, l'épopée slave«. Iako uvod, koji je stavio pred odlomke 8. i 14. (Pjerka Sorkočevića) pjevanja ima samo tri strane, ipak su svi elementi koje sadrži uzeti iz Sorgova uvoda, kako je štampan u »Revue du Nord« i u »Fragments«. U prvom se odlomku tog uvoda govori o fanatizmu Turaka, koji Gundulić poređuje s viteškom hrabrošću Poljaka, i spominje razloge, koji su prije sprečavali objelodanjenje tog epa, – o čemu je Sorkočević govorio na str. 13. svog uvoda. Podatke o Guduliću (2. pasus) Ostrowski izravno uzima u Sorkočevića (str. 14. i 15.), zajedno s ocjenom, da se Gundulić diže na stepen prvog ilirskog pjesnika, i s rezervom »après le seul Palmota peut-être«. U 3. pasusu nastavlja se to ponavljanje Sorkočevićevih misli. Jedino je dodano upozorenje na ep Ign. Krasickoga »Woyna Chocimska«. U 4., 5. i 6. odlomku opet je očito vrelo Sorkočević. Jedini je »originalni« dodatak Ostrowskoga, da ovaj kod imena »Korewoski« – što je kod Sorga evidentna tiskarska pogreška mjesto »Korewski«,[95] dodaje: »nom de pure invention«. Začudo to Poljak Ostrowski nije pogodio!

U tekstu prijevoda 8. pjevanja Ostrowski je Sorkočevićeve sadržajne napomene između fragmenata prijevoda stavio ispod crte. Tek na jednom je mjestu dao svoju napomenu, uporedivši gorčinu starog Ljubdraga u

[94] Drugo izdanje nismo imali u ruci.

[95] Historijska ličnost, čije je prezime Gundulić malko izmijenio, bio je knez Samuel Korecki (v. S. Musulin, Poljaci u Gundulićevu »Osmanu« Rad 281, str. 110).

bilješci s početkom pričanja Francèske da Rimini u Danteovu »Paklu«.[96] U prijevodu 14. pjevanja Ostrowski je automatski ponovio i jednu Sorkočevićevu pogrešku. Izraz »skendrinska (t. j. skadarska) krajina« Antun je naime bio preveo s »Egypte«, što Kislar-aginu putovanju kroz Skadarsku pokrajinu, Bosnu i Hercegovinu daje fantastičan smjer.

Na kraju je Ostrowski izrazio želju, da se na Collège de France osnuje slavenska katedra, za što je Sorkočević u svom uvodu također pledirao. Samo je Ostrowski – post festum! – dodao, da bi »prirodni nosilac« te katedre bio pjesnik Mickiewicz. Da prikrije trag svome nedjelu, Ostrowski je ispod pisma Nodieru stavio »Paris, 1840. (»Revue du Nord«). Međutim, »Revue du Nord« nije uopće izlazila poslije 1838. Posveta Nodieru je također fiktivna. Ostrowski ju je mogao u »Lettres slaves« iznijeti bez pogibelji, jer je Nodier umro još 1844. Među ostalima Ostrowski je zaveo u bludnju i slavista Louis Legera, koji je u članku »Une supercherie littéraire de P. Mérimée« (Nouvelle Revue, 15. VI. 1908) te u knjizi »Serbes, Croates et Bulgares« (1913) prijevod fragmenata »Osmana« pripisao Ostrowskomu.

*

Posljednja brošura u sklopu zbirke »Fragments« je »Mémoire sur la langue slave« (40 str. bez oznake tiskare), koja predstavlja donekle prerađeno izdanje spomenice upućene Keltskoj akademiji g. 1808. Osnovnu ideju o autohtonosti Slavena u svim krajevima, gdje oni danas prebivaju Antun je zadržao,[97] premda su je bili oprovrgli Kopitar i Dobrovski.[98] Isto je tako Sorkočević zadržao misao o jedinstvu Slavena u jednom te istom narodu ogromnog prostranstva. Ipak treba istaknuti, da se on zanimao za ono, što se pisalo poslije 1808., premda je odatle uzimao samo ono, što je išlo u prilog njegovih hipoteza. Tako je zabilježio, da se u Wustrowu u Hannoveru sačuvalo slavensko bogoslužje sve do 1751., o čemu je pisao 1837. u Leipzigu Nijemac E. V. O. (Olbrecht). (v. op. cit. str. 31, bilj. 2).

U odlomku o duhu slavenskog jezika, koji se osobito ogleda u narodnim pjesmama, Sorkočević veli, da je dovoljno pozvati se na epske i lirske pjesme iz 10. st., koje je nedavno u Češkoj otkrio glasoviti Hanka, a koje su poznate pod imenom »Königinhofer«, pa da se opravda udivljenje što ga izaziva slavensko pjesništvo. Nije dakle prozreo Hankinu mistifikaciju, kao što je uostalom nisu prozreli ni mnogi drugi suvremenici.

Klaprothova otkrića o slavenskim riječima u istočnim jezicima Sorkočević nalazi potvrđena u djelu francuskog orijentalista *Eichhoffa*,[99] koje je nedavno (»naguère«) objelodanjeno. Radi se jamačno o knjizi

[96] »Lettres slaves«, 3. izd. str. 54.

[97] Ističe je i na str. 6. brošure »Origine et chute«.

[98] Kopitar je osobito ustao bio protiv »aborigeneté (sit venia verbo) des Slaves dans l'Illyrie« (v. J. Nagy, Nekoliko pisama B. Kopitara F. M. Appendiniju, 1811–1827, Građa IX. str. 107).

[99] Eichoff Frédéric-Gustave (1799–1875).

»Parallèles des langues de l'Europe et de l'Inde ou Etude des principales langues *romanes, germaines, slavonnes et celtiques comparées* entre elles et avec la langue sancrite«, koja je izašla u Parizu 1836.

Pošto je nabrojio velik broj primjera riječi za koje tvrdi, da su slavenske, počamši od hebrejskog »Jehova« do keltskog »druida«, pisac priznaje, da je »umoran od lutanja po tako maglovitoj zemlji etimologija«, pa prelazi na pitanje porijetla Slavena. Rješenje mu pruža Leibniz, koji je ustvrdio, da su Slaveni došli iz zemlje Skita, a Sorkočević se požuruje, da ime »Skit« protumači slavenskom riječi »skytach«, što da odgovara nomadskom životu Skita (str. 21). Dokaz, da su Iliri i Dalmati bili »Protoslaves«, pruža mu slavenski prijevod sv. Pisma, za koje vjeruje, da ga je preveo sv. Jeronim 200 godina prije slavenske invazije u Dalmaciju (str. 25). Pod *dojmom rezultata tog umovanja* (»Frappé du résultat de ce raisonnement«) pisac veli, da je pregledao *Ulfilinu mesogetsku bibliju i odmah pronašao mnoštvo* riječi, koje se smislom i izgovorom slažu sa slavenskim riječima. Popis tih riječi daje u dodatku.

Taj posao pruža našem piscu očit užitak: »Que de choses probables et piquantes ne pourrait-on dire sur la conformité des moeurs, des habitudes et des institutions politiques des Slaves et des Grecs?« Na to pitanje sam odgovara, spomenuvši brošuru »nekog književnika iz Dalmacije«, koja nosi naslov »Homerov morlakizam ili običaji Homerovih junaka, na koje podsjećaju oni jednostavni ljudi iz planina što rastavljaju Bosnu od Dalmacije« (str. 28). Taj dalmatinski književnik je Antunov dobar znanac iz mladosti Julije *Bajamonti*, koji je svoju raspravu »Il Morlacchismo d'Omero« objavio u »Giornale Enciclopedico d'Italia« (ožujak 1797, str. 77–98).

Pri kraju kao da se Antun htio ispričati, što je objavio tu svoju razbibrigu: »Nous ne pousserons pas plus loin cet aperçu trop vague et trop léger«. Ali ipak ponavlja svoju omiljelu hipotezu, da su Skiti Slaveni, tumači riječ »Slaven« kao antitezu nijemom čovjeku (»Nijemcu«) te veli, da je »Slovenski Narod« jedini skupni naziv za slavenske narode.

Vrijedi još zabilježiti posljednju bilješku (str. 34), koja predstavlja politički credo Antuna Sorkočevića, kakav je bio dvije godine prije njegove smrti. Ta bilješka (br. 34) nema svoj pendant u tekstu, pa je treba shvatiti kao neki dodatak: »Sudbinu kmetova (»serfs de la glèbe«) u slavenskim zemljama treba mnogo manje žaliti, nego sudbinu proletera na Zapadu Evrope. Rekao je to već Linguet[100] s mnogo duha i rječitosti, a rekao bi to još više sada, da vidi nove odnose između naših proletera i moćnih dostojanstvenika modernog industrijalizma, koji despotizmom i krutošću nadmašuju sve što se zamjeralo starim feudalcima (»aux anciens féodataires«). Kršćanstvo je diglo svoj glas u prilog siromaha, ali to još nije dovoljno prodrlo u duhove, da bi se političke institucije izmijenile. A pravog napretka ne će biti u civilizaciji, završuje pisac, sve

[100] Linguet Simon-Nicolas Henri (1736–1794) napisao je »Mémoires sur la Bastille« (1783).

dok se ne proglasi, po pravdi i u općem interesu, zakonik prava i dužnosti proletera, koji su najopasnija rana naših sadašnjih društava«.[101]

Stanovit broj primjeraka knjige »Fragments«, u kojima je tiskarske pogreške ispravio svojom rukom, Antun je poslao prijateljima i znancima u domovini. Tako je jedan egzemplar dospio u Gajevu knjižnicu,[102] a odanle u današnju Sveučilišnu, proviđen vlastoručnom piščevom posvetom: »À Monsieur L. Gay offert en signe de cordiale sympathie par l'Auteur«. Sorkočević je naravno znao za Gajevu preporodnu djelatnost, Vidjeli smo, da je u uvodu prijevoda »Osmana« (str. 9) napisao: »en Servie, comme en Illyrie et en Croatie, partout on imprime de journaux en langue nationale«. U Gajevoj ostavštini nema Sorkočevićevih pisama, no poljski emigrant dr. Hieronim Bońkowski, koji je koncem 1839. pokrenuo u Parizu »Revue Slave« (koja se nije održala), pisao je 12. XII. 1839. Gaju njemačko pismo, u kome veli: »Herr Graf von Sorgo aus Dubrovnik lässt sie herzlich grüssen«.[103]

Gaj međutim nije u »Danici« donio prikaz Sorkočevićeve knjige. Može biti, da su zapreke bile političke prirode. Antun je doduše bio dobio redovnu austrijsku putnicu, kad je 1820. napustio Mletačku pokrajinu. Ali njegove kasnije brošure, u kojima je kritizirao protupravno ugušenje dubrovačke neovisnosti, morale su mu pribaviti u očima austrijske policije i cenzure glas nepoćudnog političkog agitatora.

U Dubrovniku je knjiga »Fragments« zacijelo probudila stare uspomene i simpatije. Dokazuje to odluka kanonika Ivana Mischiata, da prevede Sorkočevićevu knjigu na talijanski. Taj prijevod nije doduše ni objavljen ni dovršen. Sačuvan je u rukopisu »Frammenti sull'Istoria Politica e letteraria della antica Repubblica di Ragusa«, koji ima 35 str. folio-formata, a nalazi se u knjižnici Male Braće u Dubrovniku. Obuhvaća Sorkočevićev predgovor, članak »Sulla Città ed antica Repubblica di Ragusa« i pismo Salverteu. Po Čulićevom katalogu, koji je izdao dr. I. A. Kaznačić (Zadar 1860), autor je tog prijevoda kanonik *Mischiato*. Nešto pobliže o Zadraninu Mischiatu saznajemo iz zbirke hrvatskih, latinskih i talijanskih pjesama različnih dubrovačkih prigodničara, koju je 1847. objavio kod F. Martecchinija Antun Kaznačić pod naslovom »Nella partenza da Ragusa del reverendissimo Monsignore Giovanni Mischiato ...«, u povodu njegova premještenja u Zadar.

*

Pri kraju je svoga života Sorkočević jednom zgodom postao suradnik velikog francuskog književnika Prosper Mériméea, čija je mistifikacija »La Guzla ou choix de Poésies Illyriennes recueillies dans la Dalmatie, la Bosnie, la Croatie et l'Herzégovine« (1827) bila prevarila Puškina i

[101] »Un Code de droits et devoirs pour les prolétaires qui sont la plaie la plus dangereuse de nos sociétés actuelles«.

[102] U katalogu Gajeve biblioteke (Velimir Gaj, Knjižnica Gajeva, Zagreb 1875) nema Sorgove knjige.

[103] V. Građa VI. str. 29.

Mickiewicza, pa i Tommasca.[104] Potvrdu te suradnje daje nam sam Mérimée, u bilješci, koju je objelodanio ispred francuskog prijevoda (Kačićeve) pjesme o Milošu Kobiliću, koju je objavio u 2. izdanju »La Guzla« 1842. Ta bilješka glasi: »Je dois le poème suivant à l'obligeance de feu M. le comte de Sorgo, qui avait trouvé l'original serbe dans un manuscrit de la bibliothèque de l'Arsenal à Paris. Il croyait ce poème écrit par un contemporain de Milosch. La querelle des filles de Lazare, le duel de ses deux gendres, la trahison de Vuk Brancovich et le dévouement de Milosch y sont racontés avec des détails entièrement conformes à l'histoire«.

To nam je jedino svjedočanstvo o poznanstvu i o književnoj suradnji između Mériméea i Sorkočevića. Mérimée je od svih francuskih velikih književnika onaj, koji je iza Voltairea, ostavio najveći broj pisama. Maurice Parturier je objavio šest svezaka njegovih pisama, svrstanih kronologijski i popraćenih bilješkama.[105] Ali u njegovoj zbirci nema nijednog pisma Sorkočevića ili drugome komu s aluzijama na Antuna. Objavljena pisma predstavljaju međutim tek polovicu svih Mériméeovih pisama, kojih je Parturier sakupio oko 5000.[106] Prema tome još postoji mogućnost, da se veza Sorkočević-Mérimée utvrdi i u njihovoj korespondenciji.

Prvi je Jovan Skerlić upozorio, da pjesma, koju je Sorkočević preveo Mériméeu, nije narodna, nego Kačićeva, u svojim člancima u »Srpskom književnom glasniku« 1. XII. 1901, 1. i 15. V. i 1. VII. 1904. ponovno objavljenim u knjizi »Francuski romantici i srpska narodna poezija« (Mostar 1908. Mala biblioteka sv. 157). No Skerlić je ujedno ustvrdio, da je Sorkočević svjesno prevario Mériméa i dao mu Kačićevu pjesmu kao narodnu: »Prirodno je, da je dubrovački vlastelin, koji se inače bavio književnošću, vrlo dobro znao Kačića, i Mérimée je po svoj prilici verovao, da je grof iskren i da je pesmu pisao jedan suvremenik Obilićev. Tako je ironija slučaja htela, da i mistifikator bude mistifikovan i da se još šarenijom napravi istorija jedne od najbolje uspelih i najslavnijih mistifikacija moderne književnosti.«[107]

No prvi dio Mériméeove tvrdnje, naime da je Sorkočević našao original u jednom rukopisu, koji se nalazi u knjižnici Arsenal u Parizu, utvrđen je izvan svake dvojbe. Objelodanio je taj rukopis Th. Vetter g. 1882. u »Archiv für slavische Philologie«, sv. VI., zajedno s opisom

[104] Tommaseo je povjerovao, da je »La Guzla« djelo jednog Talijana, čija je majka bila Ilirka, a koji je kao mladić boravio u Dalmaciji i kasnije, kao francuski građanin, preveo neke »e non le più belle delle serbiche poesie«. Zanimljivo je, da je to Tommaseo tvrdio još u »Studi critici«, g. 1843. (str. 322–323), dakle godinu dana iza kako je Mérimée u drugom izdanju »La Guzla« priznao svoju mistifikaciju.

[105] P. Mérimée, Correspondance générale, établie et annotée par Maurice Parturier, avec la collaboration de Pierre Josserand et Jean Mallion, Paris, Le Divan, 1941–1947.

[106] Taj podatak donose »Nouvelles littéraires« 17. XII. 1953., u prikazu izložbe u Bibliothèque Nationale prigodom 150. godišnjice Mériméeova rođenja.

[107] Skerlić, izd. 1908. str. 78–79.

pariškog rukopisa »Osmana«, kome je »Miloš Kobilić« dodan.[108] Vetter je bio u zabludi, da se radi o narodnoj pjesmi. Mogao je to dakle biti i Sorkočević.

T. Matić u svojoj radnji »Prosper Mérimée's Mystification kroatischer Volkslieder» (Archiv für slavische Philologie, sv. 28. i 29.) pokazao je, da je Sorgo-Mériméeov prijevod Kačićeve pjesme vjerniji od Fortisova i od Herderova.[109] Glede druge Mériméeove tvrdnje, naime da je tu pjesmu napisao jedan Milošev suvremenik, da je dakle iz XIV. stoljeća, Matić je ustvrdio, da je možda ipak vjerojatnije, da je Sorgo rekao francuskom pjesniku samo to, da historijska činjenica, na kojoj ta pjesma počiva, t. j. Kosovska bitka, spada u XIV. stoljeće, a da je tada Mérimée to isto ustvrdio i o postanku pjesme.[110] S takvim se Matićevim tumačenjem slaže i Vojislav Jovanović u svojoj knjizi »La Guzla« de Prosper Mérimée« (Pariz, 1911, str. 423).

Sorkočević, kao što smo vidjeli, nije bio mistifikator. Nema razloga vjerovati, da je pod stare dane promijenio ćud, pogotovo, kad je dokazano, da je svoj prijevod učinio savjesno i točno. Drugačije stoji stvar s Mériméeom. On je g. 1840., kad je suradivao sa Sorkočevićem, bio »inspecteur général de Monuments historiques« i u toj je službi razvijao zamjernu i vrlo ozbiljnu djelatnost na sačuvanju i stručnom popravku historijskih spomenika u Francuskoj. Pa ipak, kraj tog učenog i pedantnog lica, on je zadržao na svom naličju još nešto od onog šaljivdžije, koji je g. 1827. ne samo »zabilježio« pjesme Hijacinta Maglanovića, nego je i objavio portrait starog pjevača, plod njegove mašte. Potvrdu za takvo njegovo pomalo mistifikatorsko raspoloženje još i g. 1840. nalazimo u Mériméeovu pismu prijatelju Eduardu Grassetu, koji je od 15. IX. 1839. bio francuski konzul u Janini, u Epiru. U tom pismu, iz Pariza 4. VII. 1840. Mérimée veli: »Ne mogu jasno zamisliti kakvu vi zemlju uljepšavate svojom nazočnošću« (»quel pays vous embellissez de votre présence«). Vele mi, da je u Turskoj i da je tamo neko jezero i da ima Albanaca u blizini. Vi biste zadužili cijelu znanja željnu (»studieuse«) Evropu, da naučite albanski, o kome se ništa ne zna. Ako ste za to previše lijen, ništa vas ne smeta, da sakupite što više albanskih pjesama i da ih dadete prevesti na grčki ili na talijanski, pa da pošaljete original i prijevod vašem službeniku, koji će se tome radovati te će to saopćiti učenima (»et en fera part aux doctes«).[111]

Prema tome je sasvim vjerojatno, da je Mérimée sam pjesmu o Milošu Obiliću pripisao nekom njegovom suvremeniku, a ne, da mu je to rekao Sorkočević. Kad je izašlo drugo izdanje »La Guzla« g. 1842., Antun je uostalom bio mrtav, pa se Mérimée nije trebao bojati, da bude demantiran.

*

[108] Theodor Vetter, Bibliographisches aus Paris, Archiv für slav. Philologie, osobito str. 123–126.
[109] Archiv für slav. Philologie sv. 29, str. 59.
[110] Ibid. str. 63.
[111] Correspondance générale de P. Mérimée, sv. II, str. 358.

Književni dodiri i veze, kojih smo pregled i razvoj ovdje prikazali, nesumnjivo su dobrim dijelom oblikovali lik Antuna Sorkočevića, najobrazovanijeg predstavnika dubrovačke dijaspore iza propasti republike. Od školskog odgoja, kojim su pored strica Miha upravljali dubrovački latinisti i historičari i koji se nastavio u Italiji, od kruga prijatelja iz mladosti, među kojima su glavni bili Niko Pozza-Sorgo, Palo Gozze i pjesnik Marko Bruerović, preko niza ličnosti u inozemstvu, osobito u Francuskoj, Antunov ukus, njegove književne simpatije i njegov nazor na svijet postepeno su se razvijali i konačno dobili onaj oblik smjese starinarske učenosti i emigrantske čeznutljivosti, što dolaze do izražaja u njegovim »Odlomcima o političkoj i književnoj povjesti dubrovačke republike«, dvije godine prije njegove smrti. Rodni grad, koji mu je nekoć bio smiješan, dosadan i mrzak (»najodvratnije selo, usred najgluplјeg, najzlobnijeg, najdosadnijeg društva«, 1810), iz daljine je poprimao sve ružičastiji izgled, koji su prijateljska pisma, popraćena katkad bocom župskog ili lopudskog vina, sve jače izgrađivala. Preko kosmopolitske blaziranosti tog Evropejca prerastao je postepeno sloj nostalgične osjećajnosti, koja je svaku misao upravljala prema Dubrovniku i koju Antun Sorkočević zapisuje kćerci Mariji u nasljedstvo: »moja je jedina sreća bila, da uvijek na nj mislim i da često o njemu govorim«.

(Primljeno na 5. sjednici V. odjela od 15. V. 1954. za »Rad«)